

HISTORICKÁ PENOLOGIE

Časopis pro historickou penologii
Vydává Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR

2/2008

Ukládání a výkon dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů v minulosti

Účinnost soudních trestů je tradičně spatřována v plnění tří základních funkcí: ochranné, výchovné a preventivní, které v případě trestu odnětí svobody úzce souvisejí s délkou uloženého trestu. Při vyměřování délky trestu byla vždy určující závažnost spáchaného trestného činu (zločinu), definovaná stupněm společenské nebezpečnosti se zřetelem na oprávněné zájmy státu a občanů, chráněné trestním zákonem.

K posouzení účinnosti trestu odnětí svobody v průběhu historického vývoje trestního práva, soudnictví a vězeňství lze rozlišit tresty podle délky jejich trvání na:

- a) krátkodobé – nižší: do 6 měsíců a vyšší: do 1 roku
- b) střednědobé – nižší: do 3 let a vyšší do 5 let
- c) dlouhodobé – nižší: do 10 let a vyšší: do 15 let
- d) výjimečné – nižší: do 20 let a vyšší: do 30 let
- e) doživotní – s možností propuštění a bez možnosti propuštění.

Lze konstatovat, že úroveň ochrany společnosti před odsouzenými pachateli trestných činů a možnost jejich nápravy do určité míry závisí na délce uloženého trestu odnětí svobody, avšak rozhodujícím činitelem zůstává kvalita odborného zacházení. O efektivitě dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů s možností propuštění se v odborných

kruzích již dlouho vede diskuse, zejména vzhledem k problematické společenské integraci vězňených osob po propuštění z výkonu trestu.¹

Trestání zločinů v letech 1852 – 1918

Základem rakouského a později československého trestního práva se stal trestní zákon č. 117 ř. z. ze dne 27. 5. 1852, který byl novelou Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803. Citovaný trestní zákon rozlišoval trestní jednání pachatelů podle závažnosti jejich provinění na: přestupky, přečiny a zločiny. Trestným byl i zločin ve stádiu pokusu, který nebyl dokonán z důvodu objektivní překážky nebo náhody (§ 8).

Dlouhodobé tresty těžkého žaláře - nižší (od 5 do 10 let) měly být ukládány za následující druhy zločinů:

1. Spoluvina na velezradě (§§ 60 - 61) úmyslné opomenutí, nezabránění nebo neoznámení jednání, směřujícího k ublížení císaři, násilné změně formy vlády nebo státní územní celistvosti.
2. Pozdvižení (§70) - účast na závažnějším násilném odporu proti vrchnosti.
3. Vzbouření (§ 75) - účast na násilném sročení, potlačeném mimořádnými prostředky mimo stanné právo.
4. Veřejné násilí (§77) - násilí proti veřejným institucím za zvlášť přitěžujících okolností.
5. Veřejné násilí (§ 86) - ohrožení zdraví nebo života osob závažným poškozením cizího majetku.
6. Loupež lidí (§ 91) - zavlčení jedné nebo více osob do zahraničí.
7. Únos (§ 97) - únos dítěte do 14 let věku nebo ženy proti její vůli.
8. Zneužití moci úřední (§ 103) - způsobení značné škody zneužitím úřední pravomoci.
9. Rušení náboženství (§ 123) - zlomyslné, nebezpečné a pohoršující jednání vůči náboženství.
10. Násilné smilstvo (§ 126) - znásilnění ženy bez ublížení na zdraví.
11. Zprznění (§ 128) - pohlavní zneužití dítěte do 14 let věku nebo osoby bezbranné za přitěžujících okolností.
12. Zločiny smilstva proti přirozenosti (§§ 129 - 130) - pohlavní styk se zvířaty a osobami stejného pohlaví za zvlášť závažných okolností.

¹ Srov.: Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J.: Základy penologie. Brno 1995, s.30-37.

13. Vražda prostá (§§ 135 - 137) - přímé spolupachatelství při neplánované a nezištné vraždě nebo jejímu pokusu.
14. Pokus vraždy úkladné, loupežné, zjednané nebo spáchané na osobě příbuzné (§ 138) - nepřímé (vzdálené) spolupachatelství při pokusu o plánovanou, loupežnou, objednanou vraždu nebo týkající se příbuzné osoby.
15. Zabití prosté (§ 142) - zabití osoby bez příbuzenské vazby nebo vztahu nadřízenosti či podřízenosti.
16. Vyhnání cizího plodu (§ 148) - provedení potratu s ohrožením zdraví a života matky.
17. Odložení dítěte (§ 150) - zanedbání péče o dítě s následkem smrti.
18. Souboj (§ 160) - způsobení těžké újmy na zdraví v souboji.
19. Krádež (§ 179) - odcizení věcí nebo peněz v hodnotě přesahující 2.000,- korun za použití násilí nebo lsti.
20. Zpronevěra (§ 182) - přisvojení si svěřených věcí v hodnotě nad 1.000,-korun nebo peněz v hodnotě nad 2.000, - korun.
21. Loupež (§ 191) - zmocnění se cizí věci nebo peněz za použití bezprostředního násilí vůči osobě nebo pohrůžky násilí.
22. Podvod (§ 203) - získání majetkového nebo finančního prospěchu v hodnotě nad 2.000, - korun opakovaným lstivým jednáním.
23. Podvod (§ 205 a,b) - spáchání podvodného majetkového úpadku nebo úmyslné poškození cizích věřitelů za zvlášť přitěžujících okolností.
24. Utrhání na cti (§ 210) - pomlouvání či nařčení zvlášť lstivé, nebezpečné nebo směřující proti osobě blízké nebo při úředním výkonu.
25. Nadržování zločincům (§ 218) - krytí nebo napomáhání pachatelům zločinu velezrady nebo zfalšování úvěrových listin.

Dlouhodobé tresty těžkého žaláře-vyšší (nad 10 do 15 let) a výjimečné tresty těžkého žaláře-nížší (do 20 let) měly být ukládány za tyto druhy zločinů:

1. Velezrada (§ 59) - ublížení císaři, pokus o násilnou změnu formy vlády nebo státní územní celistvosti za méně závažných okolností.
2. Pobuřovatelé a náčelníci pozdvižení (§ 70) - organizování a vedení násilného odporu proti vrchnosti.
3. Pobuřovatelé a náčelníci vzbouření (§ 75) - organizování a vedení násilného srocení, potlačeného mimořádnými prostředky mimo stanné právo.

4. Veřejné násilí (§ 86) - ohrožení zdraví nebo života osob poškozením cizího majetku se závažnými následky.
5. Loupež lidí (§ 91) - zavlčení jedné nebo více osob do zahraničí, spojené se špatným zacházením.
6. Násilné smilstvo (§ 126) znásilnění ženy spojené s ublížením na zdraví.
7. Zprznění (§ 128) - pohlavní zneužití dítěte do 14 let věku nebo osoby bezbranné za přitěžujících okolností, spojené s těžkým ublížením na zdraví nebo úmrtím.
8. Vražda úkladná, loupežná, zjednaná a mezi příbuznými (§§ 135-137) - přímé spolupachatelství při vraždě plánované, zjištěné, objednané, vraždě příbuzné osoby nebo při pokusu takové vraždy.
9. Pokus vraždy úkladné, loupežné, zjednané nebo spáchané na osobě příbuzné (§ 138) - pachatelství a přímé spolupachatelství při pokusu o plánovanou, loupežnou, objednanou vraždu nebo týkající se příbuzné osoby.
10. Souboj (§ 161) - způsobení těžké újmy na zdraví s následkem smrti v souboji.
11. Zpronevěra (§ 182) - přisvojení si svěřených věcí v hodnotě nad 1.000,- korun nebo peněz v hodnotě nad 2.000,- korun.
12. Loupež (§ 192) - zmocnění se cizí věci nebo peněz za použití bezprostředního násilí vůči osobě nebo pohrůžky násilí ve skupině nebo se zbraní.
13. Podvod (§ 204) - získání majetkového nebo finančního prospěchu v hodnotě nad 2.000,- korun složením křivé přísahy.

Doživotní tresty těžkého žaláře měly být ukládány v případě těchto druhů zločinů:

1. Velezrada (§ 59) - ublížení císaři, pokus o násilnou změnu formy vlády nebo státní územní celistvosti za závažných okolností.
2. Pobuřovatelé a náčelníci vzbouření (§ 75) - organizování a vedení zvláště nebezpečného násilného srocení, potlačeného mimořádnými prostředky mimo stanné právo.
3. Veřejné násilí (§ 86) - ohrožení zdraví nebo života osob poškozením cizího majetku se zvláště závažnými následky.
4. Násilné smilstvo (§ 126) - znásilnění ženy spojené s ublížením na zdraví s následkem smrti.
5. Pokus vraždy úkladné, loupežné, zjednané nebo spáchané na osobě příbuzné (§ 138) - pachatelství a přímé spolupachatelství

při pokusu o plánovanou, loupežnou , objednanou vraždu nebo týkající se příbuzné osoby za zvlášť zavrženíhodných okolností.

6. Loupež (§ 195) - zmocnění se cizí věci nebo peněz za použití bezprostředního násilí vůči osobě s následkem zranění nebo ponížení.
7. Podvod (§ 204) - získání majetkového nebo finančního prospěchu v hodnotě nad 2.000, - korun složením křivé přísahy a za přitěžujících okolností.

Za spáchaný zločin měl být uložen buď trest smrti, vykonaný oběšením nebo trest odnětí svobody, vykonávaný v žaláři (§§ 12,13). Podle přísnosti režimu byl rozlišován žalář a těžký žalář. V žaláři byl odsouzený (trestanec) vězněn bez pout (okovů) na nohou a kontakt s jinými osobami, než úředními, byl povolen pouze za přítomnosti dozorce. Rozmluva s těmito osobami mohla být vedena jen v jazyce, který byl dozorcí srozumitelným. V těžkém žaláři byl odsouzený spoután na nohou a mohl se stýkat jen s úředními osobami. Setkání s jinými osobami bylo povolováno jen v případech zvlášť důležitých, a to za přítomnosti dozorce (§§ 15,16). Trest žaláře nebo těžkého žaláře mohl být dočasný v rozmezí od 6 měsíců do 20 let nebo doživotní. Výkon trestu podle stupně přísnosti měl být přiměřeně spojován s pracovní činností a vzděláváním (§ 18).

Zákonem č. 131/1867 ř. z. byly zakázány tělesné tresty a používání okovů bylo nahrazeno jinými způsoby újmy. Trest žaláře mohl být zostřen: pústem, tvrdým lůžkem, samovazbou, uzavřením v temné cele (komůrce) a vypovězením ze země po odpykání trestu. Zostření pústem spočívalo v omezení stravy na chléb a vodu, podávané obden a nejčastěji třikrát v týdnu. Při zostření tvrdým lůžkem byl obden odnímán slamník a nejčastěji třikrát v týdnu. Umístění do samovazby nesmělo trvat nepřetržitě déle než jeden měsíc a mohlo být opětovně použito až po uplynutí jednoho měsíce. Uzavření v temné cele mohlo nepřetržitě trvat tři dny, opětovně mohlo být použito až za týden a celkový počet dnů v roce nesměl přesáhnout třicet dní. Vypovězení ze země po odpykání trestu se vztahovalo na všechny země rakousko-uherské monarchie (korunní země) a týkalo se je cizinců.(§§ 19 - 25). Zostření doživotního trestu bylo nepřípustné (§ 50). Všem odsouzeným zločincům byly ze zákona odňaty všechny řády a vyznamenání – vojenská i civilní, všechny veřejné tituly, akademické hodnosti všech stupňů a všechny veřejné funkce (úřady), včetně výkonu učitelské profese. Jejich opětovné nabytí bylo vázáno na souhlas císaře (§§ 26-27).

Místem výkonu trestu byly výlučně zemské trestnice (pro muže: svatováclavská v Praze, později pankrácká v Praze, borská v Plzni, kartouzská ve Valdicích, mírovská u Mohelnice a pro ženy řepská u Prahy). V letech 1857 - 1885 byli soustřeďováni odsouzení s délkou trestu nad 10 let až po doživotí pouze v kartouzské trestnici, zřízené v objektu bývalého

kartuziánského kláštera ve Valdicích u Jičína. V 60. letech 19. století zde bylo umístěno celkem 741 odsouzených (trestanců), z toho 202 s trestem od 10 do 12 let, 198 s trestem nad 12 do 15 let, 106 s trestem nad 15 do 18 let, 177 s trestem nad 18 do 20 let a 58 s doživotním trestem. Trest za vraždu si odpykávalo 266 trestanců, za loupež 225 trestanců a za žhářství 211 trestanců. Do roku 1885 byli v ostatních trestnicích věznění odsouzení s délkou trestu od 1 roku do 10 let a v pozdější době již nad 10 let.²

Výkon trestu žaláře a těžkého žaláře byl založen na progresivním principu, podle něhož v závislosti na chování trestance se měly měnit podmínky výkonu trestu od nejpřísnějších k nejmírnějším se současným uplatňováním prvků výchovy, vzdělávání a přípravy k životu na svobodě. Výkon trestu začínal samovazbou v rozmezí od 8 měsíců do 3 let s tím, že po 3 měsících se 2 dny v samovazbě počítaly za 3 dny výkonu trestu. O době pobytu v samovazbě rozhodoval ředitel trestního ústavu (trestnice) na základě doporučení příslušných úředníků trestnice (lékaře, duchovního, učitele a správce), kteří posuzovali zdravotní stav, mravní úroveň a rozumové schopnosti trestance. Na plnění zákonných podmínek měla dohlížet tzv. stálá komise pro vykonávání trestu, které předsedal státní zástupce. V průběhu samovazby měl být trestanec alespoň dvakrát denně navštěvován jednak osobami, provádějícími dohled v trestním ústavu, jednak dalšími osobami, a to lékařem, duchovním, učitelem, živnostenským mistrem, členem dobrovolného spolku k péči o trestance a příbuznými. V samovazbě měli být trestanci zaměstnáváni vhodnou prací s možností výuky v určitém řemesle nebo jiné živnosti a pravidelně vyučováni k získání nebo rozšiřování vědomostí na úrovni obecné nebo i vyšší školy.³

Výkon trestu pokračoval umístěním na společnou ložnici (společnou vazbu) a zařazením do jedné ze 3 disciplinárních tříd, opět na návrh příslušných úředníků trestnice. V každé třídě měla být vykonána jedna třetina uloženého trestu s tím, že v 1. a 2. třídě neměl být trestanec zařazen déle než 3 roky. Pachatelé zločinů ze ziskuchtivosti, kteří v posledních 10 letech vykonávali trest za stejný zločin a dále ti, kteří spáchali zločin v době výkonu trestu nebo do 6 měsíců po propuštění, měli vykonat polovinu trestu v 1. třídě, čtvrtinu trestu ve 2. třídě a zbytek ve 3. třídě. Zařazení v 1. třídě však nesmělo přesáhnout 5 let a ve 2. třídě dobu 3 let. Po uplynutí stanovené doby byl trestanec přeřazen do vyšší třídy, pokud se v posledních 6 měsících nedopustil kázeňského přestupku.

² Zákon č.117/1852 ř.z., o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27.5.1852 ve znění pozdějších změn a doplňků. Nezahrnoval trestné činy vojenské, které byly upraveny zákonem č. 19/1855 ř.z.

Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Praha 2006, s.161,165-166.

John, R.: Věznice Valdice v proměnách času 1857 – 2007. Praha 2007, s. 8.

³ Zákon č.43/1872 ř.z., o vykonávání trestů na svobodě o samotě a zřizování komisí pro vykonávání trestů ze dne 1.4 1872, §§ 1-17.

Za vzorné chování, pilnou práci a horlivé vzdělávání mohl být trestanec přeřazen do 2. třídy již po uplynutí jedné čtvrtiny trestu a do 3. třídy po uplynutí další čtvrtiny trestu. Opačně mohl být odsouzený sesazen do nižší třídy, pokud se dopustil závažného kázeňského přestupku (těžkého provinění proti kázni) nebo za 3 méně závažné přestupky proti ústavnímu (domácímu) řádu. Hrubé odmlouvání, vzdorovitost a vzpurnost vůči úředníkům a dozorcům, odepření práce, zlomyslné pokažení nebo zničení pracovních pomůcek, šatstva a jiných přidělených věcí a zejména pokus o útěk, měly vždy za následek sesazení do nižší disciplinární třídy.⁴

Podle jednotlivých disciplinárních tříd byli trestanci - muži označováni barevným šátkem, který nosili na krku a trestanky- ženy odlišným šátkem k pokrývce hlavy. Bílá barva označovala 1. třídu, žlutá barva 2. třídu a tmavá (černá nebo tmavě modrá) označovala 3. třídu. Trestanci v samovazbě nosili kromě toho žlutý štítek s číslem cely, umístěný na levé straně blůzy. Se zařazením do vyšší disciplinární třídy bylo spojeno zvýhodnění, týkající se délky doby vycházek, výše motivační odměny za pracovní činnost, četnosti nákupů potravin (vedlejších požitků) v průběhu týdne, četnosti odesílané korespondence a přijatých návštěv. Prodloužení vycházek o nedělích a svátcích o 1 hodinu se týkalo pouze 3. třídy. Motivační odměna činila 1 - 3 krejcarů pro 1. třídu, 2 - 4 krejcarů pro 2. třídu a 3-6 krejcarů pro 3. třídu. Nákupy se konaly v průběhu týdne jedenkrát pro 1. třídu, dvakrát pro 2. třídu a třikrát pro 3. třídu. Korespondence a návštěvy byly povolovány jednou za 2 měsíce pro 1. třídu, za 6 týdnů pro 2. třídu a za měsíc pro 3. třídu.⁵

Každý zdravý trestanec byl povinen vykonávat přidělenou práci. Při zařazování do pracovní činnosti bylo přihlíženo k povolání, pracovním schopnostem a předchozímu zaměstnání trestance. Pro práci mimo ústav (trestnici) nebo na vnitřních pracovištích, vyžadujících zvláštní důvěru, byli používáni je trestanci 3 třídy společné vazby. V případě potřeby byl trestanec vyučen a teprve po ukončení výuky mu byla stanovena denní výkonová norma, pokud to umožňovala povaha přidělené práce. Denní pracovní doba byla stanovena na 10 hodin při vyžadování pilné a pečlivé práce. Nesplněný pracovní úkol musel být dokončen v prodloužené pracovní době nebo byla požadována náhrada jeho hodnoty. Polovinu motivační odměny mohl trestanec použít k povoleným nákupům a druhá polovina mu byla ukládána na účet (konto).⁶

Základem mravní výchovy trestanců byly bohoslužby a náboženská cvičení podle jejich katolického, evangelického nebo židovského vyznání. Katolické bohoslužby a náboženská výuka (katechismus) se konaly denně,

⁴ Domácí řád pro c.k. trestní ústav pro muže – Kartouzy ze dne 20.3.1884, §§ 1-6.

⁵ Tamtéž, §§ 7,13,16-17.

⁶ Domácí řád pro c.k. trestní ústav pro muže- Kartouzy ze dne 20.3.1884, §§ 11-15,29.

bohoslužby a náboženská cvičení pro trestance evangelického nebo židovského vyznání nepravidelně. Negramotní nebo pologramotní trestanci ve věku do 35 let byli povinni navštěvovat ústavní školu. Starším trestancům bylo umožňováno vzdělávání, jen pokud projevili zájem a schopnosti k výuce. Ve dnech pracovního klidu (o nedělích a svátcích, popř. o sobotách pro trestance židovského vyznání) byli trestanci zaměstnáváni četbou, předčítáním a poslechem, školními úlohami, kreslením, psaním dopisů a dobrovolnými pracemi, povolenými ředitelem ústavu.⁷

Podmínky výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře, samovazby a společné vazby, jakož i zvláštnosti, vyplývající ze zařazování trestanců do jednotlivých disciplinárních tříd stanovil tzv. domácí řád, který byl vydán vždy pro příslušný c. k. trestní ústav (trestnici). Upravoval též způsoby zacházení s trestanci v pracovní i mimopracovní době, denní režim (v pracovních dnech, v neděli a svátcích), práva a povinnosti trestanců a disciplinární tresty. Trestanci byli povinni plnit nařízení úředníků a dozorců trestnice, podnikatelů a dílovedoucích na pracovištích a ve společné vazbě též pokyny tzv. otce nebo staršího světnice, který dohlížel na pořádek na ložnicích (světnicích). Za dodržování domácího řádu zodpovídali řediteli ústavu dozorci, kteří byli řízeni vrchním inspektorem. Vnitřní bezpečnost a ostrahu trestního ústavu zajišťovala vojenská stráž, jejíž členové byli vybíráni z pěších pluků (infanterie) c. k. rakouské armády. V roce 1914 vznikl Sbor stráže vězeňské k výkonu dozorcí i strážní služby a jeho příslušníci získali statut státního zaměstnance.⁸

Jestliže trestanec v průběhu výkonu trestu spáchal zločin, bylo postupováno podle trestního zákona. Za porušování ustanovení domácího řádu byl pachateli i další trestanci, kteří ho k tomu navedli, podíleli se na něm nebo jej neoznámili (zejména pokud šlo o přípravu k útěku) potrestáni disciplinárními tresty. Stížnost proti uložení trestu neměla odkladný účinek. Podle závažnosti kázeňského přestupku a na základě stanoviska příslušných úředníků (lékaře, duchovního, učitele a správce), mohl ředitel ústavu uložit některý z následujících trestů:

- vyslovit důtku v soukromí nebo před jinými trestanci
- přikázat neoblíbenou, těžší nebo málo placenou práci
- dočasně odejmout právo na nákupy nebo na jiné výhody
- odepřít výdej ranní polévky
- nařídit půst o chlebě a vodě
- nařídit tvrdé lože

⁷ Tamtéž, §§ 30-31,43.

⁸ Tamtéž, §§ 1-45. John, R.: Věznice Valdice v proměnách času 1857-2007. Praha 2007, s. 9. Zákon č. 16/1914 ř.z., o Sboru stráže vězeňské ze dne 21.1.1914

- uložit samovazbu v kárné cele
- uložit vazbu v temné cele (temnici)
- sesadit do nižší disciplinární třídy
- nařídit spoutání na dobu až 3 měsíců.

Při uložení samovazby nebo vazby v temnici bylo vždy odňato právo na přilepšení nákupem potravin a zvýhodnění v odesílání dopisů a přijímání návštěv, došlo k vyloučení ze společné vycházky a snížení doby individuální vycházky na půl hodiny. Prchliví, vzpurní a nebezpeční trestanci mohli být po stanovenou dobu připoutáni řetězem k zemi nebo ke zdi, navléknuti do svěrací kazajky a umístěni ze společné vazby do samovazby. Okovy (dělené obruče spojené pantem a na protilehlé straně vyhnuté s otvorem pro nýt) pro statné trestance vážily 1050 až 1120 g a pro slabší trestance 700 až 1040 g. Aby nedošlo k poškození nohou, zvláště kotníků, měly být před snýtováním podkládány sukmem. Spojovací řetěz mezi okovy měl délku 32 až 48 cm.⁹

K zamezování recidivy se ujímaly propuštěných trestanců dobrovolné spolky, zejména v případech dlouhodobě trestaných osob bez náležitého sociálního zázemí. V první řadě jim zprostředkovávaly práci, přiměřenou jejich schopnostem a dovednostem. Poskytováním nezbytné materiální a finanční pomoci též pomáhaly řešit ošacení, stravování, popř. pořízení pracovního nářadí a dopravu do místa zajištěného zaměstnání. Po uplynutí 3 měsíců se mohl propuštěný trestanec rozhodnout ke změně zaměstnání, aniž by ztratil pomoc ze strany spolku. Ke ztrátě pomoci mohlo dojít i v případě, pokud se vyhýbal dohlížení spolku na chování v pracovní i mimopracovní době. Dohlídku prováděli tzv. opatrovatelé, jejichž působení mělo zabránit svěřené osobě opětovné páchaní zločinů a pomáhat jí k dovršení nápravy. Za určitých okolností mohlo dohlížení spolku nahradit tzv. policejní dohlídku nad propuštěným trestancem, nařizovanou příslušným politickým úřadem. Finanční prostředky spolku byly vytvářeny z členských příspěvků, darů příznivců spolku, výtěžků z dobročinných podniků, dotací ze státní, zemské, obecní nebo ústavní správy a z výnosů spolkového jmění. Za účelem dovršení nápravy (polepšení) propuštěných trestanců měla správa spolku úzce spolupracovat s představenými příslušných trestních ústavů.¹⁰

⁹ Tamtéž, § 44.

Procházka, F.V.: O žaláři, jeho dějinách a organisaci. Praha 1925, s.25.

¹⁰ Stanovy spolku k pečování o trestance na Moravě a ve Slezsku. Brno 1895, čl. 2,5-7, 12-13.

Trestání zločinů v letech 1918 - 1939

Nejvýznamnější novou trestněprávní normou po vzniku Československé republiky se stal zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. ze dne 19. 3. 1923. Upravil dosavadní právní řád, jehož zastaralé trestní zákony neodpovídaly ústavnímu zřízení a politickým poměrům demokratické republiky a neposkytovaly účinnou ochranu novému státnímu zřízení a ústavním činitelům při výkonu jejich pravomoci. Na aktuální potřebu citovaného zákona upozornil i atentát, spáchaný na ministra financí Aloise Rašína v roce 1923. Trestní zákon č. 117/1852 ř.z. byl novelizován zákonem č. 31/1929 Sb. se zřetelem na zpřísnění postihu pachatelů trestných činů: poškození cizího majetku (§§ 85,86), vraždy (§§ 134 - 136), loupežného zabití (§ 141) a zhářství (§ 166 - 167).¹¹

Dlouhodobé tresty těžkého žaláře - nižší (od 5 do 10 let) měly být ukládány za následující druhy zločinů:

1. Úklady (§ 1) - pokus o násilnou změnu ústavních základů republiky, zejména samostatnosti, jednotnosti, demokraticko-republikánské formy státu nebo pokus o znemožnění činnosti prezidenta, zákonodárského sboru a dalších ústavních činitelů.
2. Příprava úkladů (§ 2) - spolčení s cizí mocí nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními k úkladům o republiku nebo organizování a cvičení branných a pomocných sil či opatřování zbraní a střeliva za stejným účelem, a to za zvlášť přitěžujících okolností.
3. Vojenská zrada (§ 6) - jednání ve prospěch nepřítele, poškozování branné moci, vojenských podniků nebo spojenců nebo služba v nepřátelském vojsku v době války.
4. Tělesné poškození ústavních činitelů (§ 8) - úmyslné tělesné poškození prezidenta a dalších ústavních činitelů při výkonu nebo pro výkon jejich pravomoci nebo činnost v politickém životě, a to v případě pachatele ve věku do 20 let.
5. Nedokonané zhářství (§ 167 f) - ohrožení majetku a životů osob neúspěšným založením požáru.

¹¹ Zákon č.50/1923 Sb., na ochranu republiky, §§ 1,2,6,8.

Zákon č.31/1929 Sb. novela trestního zákona, §§ 85-86, 134-136, 141, 166-167.

Dlouhodobé tresty těžkého žaláře-vyšší (nad 10 do 15 let) a výjimečné tresty těžkého žaláře-nížší (do 20 let) měly být ukládány za tyto druhy zločinů:

1. Úklady (§ 1) - za přitěžujících okolností.
2. Vojenská zrada (§ 6) - za přitěžujících okolností.
3. Tělesné poškození ústavních činitelů (§ 8) - jestliže viník úmyslně způsobil těžké poškození na těle nebo smrt nebo ohrozil tímto způsobem .
4. Poškození cizího majetku (§§ 85, 86) - ohrožení zdraví nebo života osob poškozením cizího majetku (zejména způsobení havárií veřejných zařízení) se závažnými následky.
5. Žhářství (§ 167 e) - založení požáru bez závažných okolností a následků.

Doživotní tresty těžkého žaláře měly být ukládány v případě těchto druhů zločinů:

1. Úklady (§ 1) - za zvlášť přitěžujících okolností
2. Vojenská zrada (§ 6) - za zvlášť přitěžujících okolností
3. Tělesné poškození ústavních činitelů (§ 8) - za zvlášť přitěžujících okolností
4. Poškození cizího majetku (§§ 85, 86) - za zvlášť přitěžujících okolností.
5. Žhářství (§ 167 b, c, d) - opakované založení požáru s účinkem či bez účinku nebo způsobení škody velkého rozsahu.

Novela citovaného trestního zákona potvrdila zostřování dočasného žaláře postem, tvrdým lůžkem, samovazbou a temnicí a vyloučila použití zostření v případě výkonu doživotního trestu. Dále stanovila, že v případě osob ve věku do 20 let, které spáchaly zločin, za který hrozil trest smrti, má být uložen doživotní trest a obdobně u zločinů, trestaných doživotním trestem, uložit trest těžkého žaláře v rozmezí 10 až 20 let. Významné legislativní změny, týkající se trestání závažných a nejzávažnějších zločinů, přinesl i zákon č.91/1934 Sb., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech ze dne 3. 5. 1934. Namísto trestu smrti, uvedeného v zákoně, měly soudy zvážit a přistoupit k uložení těžkého žaláře (káznice) na dobu od 15 do 30 let nebo na doživotí.¹²

¹² Zákon č. 31/1929 Sb., novela trestního zákona , §§ 50-52. Zákon č.91/1934 Sb.,o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech, §§ 1-3.

Místem výkonu dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů byly dva mužské trestní ústavy (kartouzský ve Valdicích u Jičína a v Ilavě na Slovensku) a jeden ženský trestní ústav (v Řepích u Prahy). Pro polepšitelné recidivisty sloužily dva další mužské trestní ústavy (v Plzni a Leopoldově na Slovensku) a do jednoho trestního ústavu (na Mírově) byli soustředováni trvale nemocní a invalidní trestanci. Mladiství trestanci byli umístováni do dvou polepšovacích a trestních ústavů (v Mikulově a Košicích na Slovensku) a mladistvě trestanky do samostatného oddělení ženské trestnice (v Řepích u Prahy). V rámci uplatňování progresivního výkonu trestu byli trestanci s dlouhodobými tresty po odpykání dvou třetin přemístováni do tzv. trestního přechodného ústavu (v Leopoldově). Tento ústav byl umístěn mimo areál trestnice a zřízen jako zemědělská hospodářská kolonie pro 70 trestanců, kteří byli ubytováni ve dvou budovách společné vazby po 4-8 trestancích v jednotlivých světnicích. Trestanci měli civilnější oděv a větší volnost pohybu v rámci oploceného prostoru ústavu. V kartouzské, ilavské a mírovské trestnici byl dvakrát ročně prováděn výběr vhodných trestanců k přeřazení do přechodného ústavu. U trestanců, projevujících snahu o nápravu a na základě dosažených výchovných výsledků, mohl soud rozhodnout o podmíněném propuštění na svobodu, a to na zkušební dobu v délce zbytku trestu, nejméně však dvou let.¹³

V trestním ústavu Kartouzy se nacházelo k 31.12.1928 celkem 428 trestanců, z toho 45 ve výkonu trestu od 5 do 10 let, 51 v trestu od 10 do 20 let a 35 v doživotním trestu. Z celkového počtu bylo odsouzeno 63 trestanců pro vraždu nebo pokus vraždy, 16 pro zabití, 2 pro těžké ublížení na těle, 4 pro veřejné násilí, 310 pro loupež, krádež, podvod a zpronevěru, 18 pro smilstvo a zprznění, 12 pro žhářství a 3 za zločiny proti státu. V ženském trestním ústavu v Řepích se ke stejnému datu nacházelo celkem 188 trestanek, z toho 19 ve výkonu trestu od 5 do 10 let, 41 v trestu od 10 do 20 let a 23 v doživotním trestu. Z celkového počtu bylo odsouzeno 85 trestanek pro vraždu nebo pokus vraždy, 8 pro zabití, 2 pro vyhnání plodu, 3 pro těžké ublížení na těle, 78 pro loupež, krádež, podvod a zpronevěru, 9 pro žhářství a 3 za zločiny proti státu.¹⁴

V souladu s trestním zákonem byl trest žaláře a těžkého žaláře vykonáván v trestních ústavech (mužských i ženském) částečně v samovazbě a částečně ve společné vazbě podle rozhodnutí ředitele na návrh tzv. úřednické konference, ve které zasedal ústavní lékař, duchovní správce a učitel. Jen na Mírově byl vykonáván ve společné vazbě. Trestanci byli nadále rozdělováni do 3. disciplinárních tříd. Prvotrestanci

¹³ Vězeňství v československé republice, vydalo Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s.3,15-16.

Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí republiky, Praha 1928, s. 62-63.

Zákon č.562/1919 Sb.,o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění z trestu ze dne 17.10.1919.

¹⁴ Vězeňství v československé republice, vydalo Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 21-22, 36-37.

byli po předchozím pozorování zařazováni do 1. nebo 2. třídy, a to v závislosti na povaze a chování. Recidivisté (zpětílí provinilci) nastupovali vždy do 1. disciplinární třídy. Postoupení z nižší do vyšší třídy bylo možné až po uplynutí 2 měsíců, přičemž trestanec, který byl disciplinárně potrestán, mohl postoupit po uplynutí 2 měsíců od vykonání disciplinárního trestu. V případech hrubého provinění proti kázni a domácímu řádu mohli být trestanci přeřazeni z vyšší do nižší disciplinární třídy, popř. i z nejvyšší do nejnižší. O zařazování a přeřazování trestanců do jednotlivých disciplinárních tříd rozhodoval ředitel trestního ústavu (trestnice) na základě posudku úřednické konference. K podmíněnému propuštění mohli být navrženi jen trestanci 3. disciplinární třídy.¹⁵

Vnitřní diferenciací k výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře v ženském trestním ústavu byla odlišná. Trest byl vykonáván ve 3 odděleních (A, B, C), do nichž byly trestanky zařazovány se zřetelem na stupeň mravního narušení (zachovalosti) a podle zvláštních ustanovení služebního řádu. V každém oddělení byly 2 disciplinární třídy. V 1. třídě strávila trestanka polovinu trestu v oddělení A, třetinu trestu a v oddělení B a čtvrtinu trestu v oddělení C. Do 2. třídy pak mohla postoupit, pokud se v posledních 2 měsících nedopustila žádného disciplinárního přestupku. Za vzorné chování bylo možno postup uspíšit, pro špatné chování prodloužit a za zvlášť hrubá provinění proti kázni a řádu sesadit ze 2. do 1. třídy. V oddělení C mohly být trestanky zařazeny výjimečně ihned do 2. disciplinární třídy, pokud se nedopustily zločinu ze ziskuchtivosti nebo proti „mravopočestnosti“. K podmíněnému propuštění mohly být navrženy jen trestanky 2. disciplinární třídy.¹⁶

K vnějšímu odlišení trestanců různých disciplinárních tříd bylo nadále používáno barevných šátků, a to bílého pro 1. třídu, modrého pro 2. třídu a černého pro 3. třídu. Trestanky byly rozlišeny podle jednotlivých oddělení různými zástěrami. Trestanci samovazby byli nadále označováni plechovým štítkem s číslem cely. Pokud samovazba trvala déle než 48 hodin, byli trestanci i trestanky vyloučeni z denních vycházek, při delším trvání se zúčastňovali vycházek každý druhý den, odděleně od ostatních trestanců. Se zařazením do vyšší disciplinární třídy bylo spojeno zvýhodnění podle domácího řádu, týkající se pouze četnosti nákupů potravin (vedlejších požitků) v týdnu, četnosti odesílaných dopisů a přijatých návštěv. Nákupy byly povolovány trestancům v průběhu týdne jedenkrát pro 1. třídu, dvakrát pro 2. třídu a třikrát pro 3. třídu. Trestankám 1. třídy jednou a 2. třídy dvakrát týdně. Korespondence a návštěvy byly povolovány trestancům jednou za 6 týdnů pro 1. třídu,

¹⁵ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, §§ 1-2.

¹⁶ Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, §§ 1-2.

jednou za měsíc pro 2. třídu a jednou za 14 dní pro 3. třídu. U trestanek v oddělení A jednou za 2 měsíce pro 1. třídu a za 6 týdnů pro 2. třídu. V oddělení B jednou za 6 týdnů pro 1. třídu a za měsíc pro 2. třídu. V oddělení C jednou za měsíc pro 1. třídu a za 14 dní pro 2. třídu.¹⁷

Všichni trestanci byli povinni pracovat ve všední dny nejméně 8 hodin a do pracovní doby se započítávala i doba školní výuky. Trestanci křesťanských náboženských vyznání a bez vyznání nepracovali o nedělích a církevních svátcích. Trestanci židovského vyznání byli zproštěni práce o sobotách a hlavních židovských svátcích, ale o nedělích a křesťanských svátcích jim byla uložena přiměřená práce. Kromě toho všichni trestanci nepracovali ve dnech státních svátků. O způsobu zaměstnávání každého trestance rozhodoval ředitel trestního ústavu na základě návrhu úřednické konference, a to s přihlédnutím k uloženému trestu, povolání, způsobilosti k práci, dosavadnímu zaměstnání a stupni dosaženého vzdělání trestance. Na práci mimo trestní ústav mohli být vysíláni jen trestanci 2. a 3. disciplinární třídy, kteří se dobrovolně přihlásili a byli důvěryhodní. V případě potřeby procházeli trestanci odborným pracovním výcvikem. Trestanec neměl nárok na mzdu, ale pouze na motivační odměnu podle výsledků pracovní činnosti. Polovinu pracovní odměny směl použít k povoleným nákupům a podpoře rodiny. Druhá polovina byla ukládána na úrok, který byl odváděn do podpůrného fondu pro trestance.¹⁸

Základem mravní výchovy trestanců i trestanek byly nadále bohoslužby, náboženská cvičení a vzdělávací přednášky o nedělích a svátcích. Do školní výuky byli zařazováni trestanci podle stanoviska úřednické konference a trestanky podle uvážení správy trestnice. Podle rozumových schopností a vědomostí byli muži i ženy zařazováni do dvou tříd. V první třídě byli soustředováni žáci k elementární výuce (čtení, psaní, počítání) a ve druhé třídě k výuce předmětů, stanovených zákonem pro úplné obecné školy, včetně kreslení, hudební výchovy a výuky základů národního hospodářství. Cílem školní výuky bylo nejen získání základních vědomostí, ale též motivace k sebevzdělávání a osvojování kulturních hodnot. K samostudiu i pro volný čas sloužily ústavní knihovny vybavené učebnicemi, náboženskými knihami, zpěvníky a beletrií. Učitelé měli výchovně působit na trestance i v době mimoškolní na pracovištích nebo při odpočinku. Za tímto účelem jim byly vydány i klíče od cel.¹⁹

¹⁷ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze, §§ 4,8,13-14.

Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, §§ 5,8,13-14.

¹⁸ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, §§ 10-12,38.

Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, §§ 10-12,35.

¹⁹ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, §§ 15,38.

Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, §§ 15,35.

Procházka, F.V.: O žaláři, jeho dějinách a organizaci. Praha 1925, s. 22-23.

Ve všech trestních ústavech (trestnicích) byly podmínky výkonu trestu žaláře a těžkého žaláře, způsoby zacházení s trestanci, jejich práva a povinnosti a disciplinární tresty nadále stanoveny v domácím řádu. Jeho součástí byl i tzv. denní pořádek, který časově upravoval činnost trestanců od budíčku do večerky v pracovní dny a odlišně v neděli a svátcích. Trestanci byli povinni plnit bez odmlouvání služební příkazy úředních osob (včetně ústavního lékaře, učitele a duchovního) a dozorců a řídit se pokyny zaměstnavatelů a dílovedoucích na pracovišti. Ve společné vazbě byli povinni uposlechnout též tzv. dohlížitele, vybraného ze spolehlivých trestanců, který měl dbát na udržování pořádku a čistoty na ložnici. Za kázeň, pořádek a bezpečnost v mužském trestním ústavu zodpovídal inspektor vězeňské stráže, kterému byli podřízeni vrchní dozorcí, dozorcí podúředníci, dozorcí a pomocní dozorcí. Za kázeň a pořádek v ženské trestnici zodpovíдали řádové sestry ve vnitřní službě a za střežení objektu trestnice zodpovíдали dozorcí podúředníci a dozorcí. K přednesení žádostí (prosb) a stížností mohli trestanci požádat vrchního dozorce nebo dozorce o předvedení k řediteli trestního ústavu (řešil stížnosti na personál ústavu), k domácí komisi (řešila odvolání proti rozhodnutí ředitele) nebo ke komisi pro výkon trestu (řešila odvolání proti výkonu trestu v samovazbě). U trestanek řešila prosby a stížnosti představená a správní úředník a bylo též možné odvolání k domácí komisi.²⁰

Při spáchání zločinu v průběhu výkonu trestu žaláře nebo těžkého žaláře bylo vůči trestancům i trestankám postupováno podle trestního zákona. Za jiné trestné činy (přečiny, přestupky) a porušování domácího řádu byli disciplinárně trestáni nejen pachatelé, ale i ti, kteří se na takovém činu nějakým způsobem podíleli nebo jej neoznámili. Trestancům ukládal disciplinární tresty ředitel ústavu a v závažnějších případech po vyjádření úřednické konference. U trestanek vykonávala disciplinární pravomoc představená ústavu nebo správní úředník a v závažnějších případech po vzájemné dohodě. Jednotlivé druhy disciplinárních trestů vycházely z legislativní úpravy před vznikem Československé republiky, avšak s následujícím rozdílem. Bylo upuštěno od odepření ranní polévky a spoutání na dobu až 3 měsíců. Trestanec či trestanka mohli být spoutáni jen na nezbytně nutnou dobu, pokud vzdorovali násilím nebo k němu podněcovali jiné. Dále při ohrožování vlastní bezpečnosti nebo jiných osob, poškozování ústavního majetku a k zabránění pokusu o útěk. Za tímto účelem bylo možno použít popruhu nebo svěrací kazajky a každé opatření tohoto druhu muselo být ihned ohlášeno ústavnímu lékaři.²¹

²⁰ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, §§ 1-40. Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, §§ 1-38. Vězeňství v československé republice, vydalo Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 4-5.

²¹ Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, § 39.

Za účelem péče o propuštěné trestance vytvářel každý trestní ústav podpůrný fond, z něhož mohl poskytnout přiměřenou materiální, popř. i finanční podporu podle potřeby a chování trestance. Do podpůrného fondu byly odváděny dary a odkazy určené fondu, úroky z pracovních odměn trestanců, podíly na pokutách (podle § 7 tr. řádu a § 24 zák. č. 278/1919 Sb.), případné státní příspěvky, výtěžky z prodeje věcí prohlášených za propadlé (nalezených nepovolených věci), jakož i propadlé peněžní částky (držené bez povolení) a úspory získané při prodeji zboží (vedlejších požitků) v ústavní prodejně. O formě a rozsahu poskytované pomoci rozhodoval ředitel ústavu na základě doporučení členů úřednické konference. Nemajetným trestancům byl vydán z ústavních zásob potřebný oděv, prádlo, obuv a jiné nezbytné věci. Kromě toho mohli propuštění trestanci požádat o pomoc k zajištění práce a nezbytných životních potřeb, kterou poskytovaly dobrovolné spolky, a to nejpozději do 1 měsíce po propuštění. Na území Československé republiky působilo celkem 18 dobrovolných spolků, pečujících o propuštěné trestance, jejichž činnost zajišťovalo celkem 8000 členů.²²

Závěr

Podle rakouského trestního zákona z roku 1852 bylo možno na území Čech, Moravy a Slezska ukládat dlouhodobé tresty žaláře – nižší (od 5 do 10 let) za spáchání některého z 25 vyjmenovaných zločinů, dlouhodobé tresty žaláře - vyšší (od 10 do 20 let) za spáchání některého ze 13 vyjmenovaných zločinů a doživotní tresty žaláře za spáchání některého ze 7 vyjmenovaných zločinů.

Pachatelé (zejména organizátoři a vůdcové) zločinů proti základům monarchie (velezrada, pozdvížení, vzbouření), u nichž nedošlo k uložení trestu smrti, měli být odsouzeni k doživotnímu trestu a nejmírněji k dlouhodobému – vyššímu trestu. Jejich spolupachatelé pak nejmírněji k dlouhodobému trestu – nižšímu. Za dokonanou vraždu úkladnou, loupežnou, zjednanou nebo spáchanou na osobě příbuzné měl být pachatel odsouzen k trestu smrti a při pokusu k doživotnímu trestu. Jeho přímý spolupachatel měl být odsouzen k dlouhodobému trestu – vyššímu a nepřímý (vzdálený) spolupachatel k dlouhodobému trestu – nižšímu. V případě znásilnění ženy (násilného smilstva) s následkem smrti hrozil pachateli doživotní trest, a pokud došlo k ublížení na zdraví, měl být uložen dlouhodobý trest – vyšší. Doživotní trest hrozil též pachateli loupeže

Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, § 36.

²² Domácí řád pro mužské trestnice, vydaný ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1937, § 17.

Domácí řád ženské trestnice v Řepích, vydaný Ministerstvem spravedlnosti v Praze v roce 1927, § 17.

Vězeňství v československé republice, vydalo Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 9.

s následkem zranění nebo ponížení oběti a pachateli podvodu s majtkovým nebo finančním prospěchem nad 2.000 korun, pokud souvisel s křivou přísahou nebo za jiných přitěžujících okolností. Kromě již uvedeného byl dlouhodobý trest – vyšší ukládán za ohrožení života a zdraví osob se závažnými následky (veřejné násilí), pohlavní zneužití s následkem ublížení na zdraví nebo smrti (zprznění), zmrzačení nebo usmrcení protivníka v souboji a za zpronevěru věcí v hodnotě nad 1.000 korun nebo peněz nad 2.000 korun.

Dlouhodobými tresty – nižšími měly být trestány zločiny proti monarchii (velezrada, pozdvižení, vzbouření, veřejné násilí) spáchané opomenutím, nezabráněním nebo neoznámením a prostou účastí na násilném odporu proti vrchnosti a veřejným institucím. Uvedený druh trestů měl být ukládán též za zločin veřejného ohrožení (veřejného násilí), zločiny proti svobodě a lidské důstojnosti (loupež lidí, únos, násilné smilstvo, zprznění, smilstvo proti přirozenosti), zločiny proti životu a zdraví (vražda prostá, zabití prosté, vyhnání cizího plodu, odložení dítěte s následkem smrti, souboj) a zločiny proti majetku (loupež, krádež, zpronevěra, podvod). Dlouhodobý trest – nižší hrozil též za zneužití úředního postavení (zneužití moci úřední), za hrubé urážení náboženské víry (rušení náboženství), pomluvu či nařčení (utrhání na cti) a napomáhání pachatelům zločinů (nadržování zločincům).

Ve výkonu dlouhodobých trestů (od 5 do 15 let), popř. výjimečných - nižších trestů (od 15 do 20 let) nebo doživotních trestů se nacházeli na našem území v 60. letech 19. století většinou trestanci, odsouzení za zločiny v následujícím pořadí podle četnosti výskytu: vražda (prostá, úkladná, loupežná, zjednaná nebo mezi příbuznými), loupež a žhářství (spáchané za zvlášť zavržených okolností nebo se zvlášť závažnými následky na životu, zdraví nebo majetku osob).

Po vzniku Československé republiky a úpravě právní ochrany demokratického státu v roce 1923 měly být doživotní, výjimečné a dlouhodobé tresty ukládány pachatelům nejzávažnější protistátní činnosti (úklady, vojenská zrada, tělesné poškození ústavních činitelů), veřejného ohrožení a žhářství se zvlášť závažnými následky na životech, zdraví a majetku. Trestání ostatních druhů zločinů zůstalo v platnosti podle trestněprávní úpravy z roku 1852 a její dílčí novelizace z roku 1929. Ze statistických údajů za rok 1928 vyplývá, že nejpočetnější skupinou ve výkonu dlouhodobých trestů, popř. výjimečných trestů - nižších a doživotních trestů byli pachatelé zločinů proti majetku (loupež, krádež, zpronevěra, podvod). Méně početnou skupinu tvořili pachatelé trestných činů proti životu a zdraví (vražda, pokus vraždy, zabití, ublížení na těle, vyhnání plodu) a nejméně početnou skupinu tvořili pachatelé zločinů proti

svobodě a lidské důstojnosti (smilstvo a zprznění) a zločinu žhářství. Skupina pachatelů zločinů proti státu byla statisticky nevýznamná.

Z analýzy a komparace trestní a vězeňské legislativy, vydané v letech 1852 – 1937 vyplývá, že právní úprava dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů žaláře vycházela z principů progresivního výkonu trestu odnětí svobody. Za základní diferenciaci trestanců k výkonu dlouhodobých a výjimečných trestů lze považovat dvoustupňový žalář (žalář a těžký žalář), ukládaný podle rozsudku příslušného soudu a výkon trestu v samovazbě v počáteční fázi trestu před umístěním do vazby společné. Výkon samovazby neměl jen represivní funkci (zostření trestu žaláře), ale též výchovnou funkci, spočívající v prvotním ovlivňování trestance ze strany personálu trestního ústavu a spolupracujících osob při současném zamezení negativního vlivu ostatních trestanců. Výchovným cílem bylo dosažení žádoucího kritického postoje ke spáchanému zločinu (kajícnosti) a pozitivního přístupu k výkonu uloženého trestu. Vnitřní diferenciaci spočívala v rozdělování trestanců do tří disciplinárních tříd a trestanek do dvou disciplinárních tříd ve třech odděleních, a to podle stupně mravního narušení a dosažené nápravy. Zvýhodňování trestanců a trestanek v oblasti jejich práv (vycházky, pracovní odměna, nákupy, korespondence a návštěvy) v rámci postupu do vyšší disciplinární třídy se stalo významným motivačním faktorem. Přeřazení do nižší disciplinární třídy bylo účinným prostředkem k obnově kázně. Progresivní systém výkonu trestu byl završen po roce 1919 přemístováním vybraných trestanců do předpropouštěcího (přechodného) ústavu a udělováním podmíněného propuštění trestancům a trestankám, pokud splňovali zákonné podmínky. Při rozhodování ředitele trestního ústavu o délce výkonu trestu v samovazbě, zařazování a přeřazování v rámci disciplinárních tříd, uložení disciplinárního trestu, výběru do přechodného ústavu nebo návrhu na udělení podmíněného propuštění byla zohledňována stanoviska ústavního lékaře, duchovního správce a ústavního učitele, kteří zasedali v odborné poradní komisi (úřednické konferenci). Dvoustupňový systém k řešení stížností (1. ředitel ústavu, 2. domácí komise nebo stálá komise pro vykonávání trestu v samovazbě) poskytoval přiměřenou právní ochranu trestanců i trestanek.

Zacházení s trestanými osobami při výkonu dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů žaláře a těžkého žaláře vycházelo z moderního pojetí vězeňství jako společenské instituce, sloužící nejen k ochraně společnosti před nebezpečnými pachateli zločinů, ale též k jejich nápravě. V této souvislosti je třeba připomenout vliv F. J. Řezáče, vězeňského kaplana, prvního vězeňského učitele a významného reformátora rakouského vězeňství a školství 19. století. Především prosazoval: „*Aby trestnice vězně nekazily a aby trestnice vězně*

polepšovaly.“ Doporučoval a prosazoval, aby veškerá vězeňská zařízení byla státními ústavy v justiční nebo policejní pravomoci a jako taková splňovala potřebné bezpečnostní a hygienické (zdravotní) podmínky. U všech kategorií trestanců včetně pachatelů nejtěžších zločinů stavěl do centra pozornosti vzdělávání a mravní výchovu v duchu křesťanských hodnot (školu a chrám). Za nezbytné prostředky k dosažení nápravy trestanců považoval účinnou diferenciaci (dobré třídění), zaměstnání odpovídající schopnostem, vědomostem a dovednostem (přiměřené zaměstnání), úpravu povinností a práv se zřetelem na účel trestu a organizaci života v ústavu (dobrý domácí řád), funkční kontrolní systém (správní dohlídku) a udržení kázně (řádnou kázeň). Z těchto zásad vycházely i Milosrdné sestry Kongregace sv. Karla Boromejského, kterým bylo svěřeno řízení dvou státních mužských trestních ústavů (M. Holfeldová - Kartouzy, 1857-1868, A. Čapková - Mírov, 1859 - 1870) a jedné ženské trestnice (K. Neumanová a další - Řepy, 1865 - 1950), kde byli umístěni pachatelé a pachatelky i těch nejtěžších zločinů.²³

Na penitenciární tradice 2. poloviny 19. století a počátku 20. století navázalo vězeňství Československé republiky, jehož významnou osobností se stal JUDr. E. Lány, který působil ve 20. letech 20. století na úseku organizace a správy vězeňství v rámci ministerstva spravedlnosti. Jeho přičiněním byla ve 30. letech věnována zvýšená pozornost kriminálně-biologickému a psychotechnickému zkoumání trestanců se zřetelem na využití poznatků při jejich zařazování do disciplinárních tříd. Byly potvrzeny negativní účinky společného ubytování trestanců (společné vazby), které lze odstranit jen samostatným ubytováním v době, kdy není zajištěn přímý dohled. Zvýšená pozornost byla věnována vězeňskému školství, které mělo nejen vzdělávat trestance ve školních předmětech, ale též vést je k sebeúctě, smyslu pro povinnost a zodpovědnost, k pracovitosti a vštěpovat jim správný názor na život. V otázce zaměstnávání trestanců byla preferována pracovní činnost, umožňující jejich sociální existenci po propuštění z výkonu trestu. V této souvislosti byl zdůrazňován význam odborného vzdělávání (řemeslné výuky) v průběhu výkonu trestu a sociální pomoci ze strany dobrovolných spolků při hledání zaměstnání po propuštění z výkonu trestu. V neposlední řadě je inspirujícím i požadavek, aby se problematika výchovné funkce trestu odnětí svobody (zejména

²³ Řezáč, F.J.: Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců. Praha 1852, s. 27-29.

John, R.: Věznice Valdice v proměnách času 1857-200. Praha 2007, s. 6.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Kronika II. s. 175-182 (Činnost Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského na Mírově).

Volf, M.: Dějiny ženského kláštera v Řepích. Praha 1999, s. 12-13.

žaláře a těžkého žaláře) promítala nejen do odborného vzdělávání vězeňských úředníků, ale též dozorců.²⁴

Přikládání okovů

Výkon samovazby

PhDr. Aleš Kýr

Použité prameny a literatura:

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Kronika II., s.175-182 (Činnost Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského na Mírově).

Domácí řád pro c. k. trestní ústav pro muže – Kartouzy ze dne 20. 3. 1884.

Domácí řád ženské trestnice v Řepích. Ministerstvo spravedlnosti. Praha 1927.

Domácí řád pro mužské trestnice. Ministerstvo spravedlnosti. Praha 1937.
Stanovy spolku k pečování o trestance na Moravě a ve Slezsku. Brno 1895.

²⁴ Kafková, A.: Vězeňská konference v roce 1931 v Praze. In: Časopis Historická penologie č. 1/2007, s. 11-29.

Zákon č.117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. 5. 1852 ve znění pozdějším změn a doplňků.

Zákon č. 43/1872 ř. z., o vykonávání trestů na svobodě o samotě a zřizování komisí pro vykonávání trestů ze dne 1. 4. 1872.

Zákon č. 16/1914 ř. z., o Sboru stráže vězeňské ze dne 21. 1. 1914.

Zákon č.50/1923 Sb., na ochranu republiky.

Zákon č.31/1929 Sb. novela trestního zákona.

Zákon č.91/1934 Sb. ,o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech.

Zákon č.562/1919 Sb.,o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění z trestu ze dne 17. 10. 1919.

John, R.: Věznice Valdice v proměnách času 1857 – 2007. Praha 2007.

Kafková, A.: Vězeňská konference v roce 1931 v Praze. In: Časopis Historická penologie č.1/2007.

Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J.: Základy penologie. Brno 1995.

Ministerstvo spravedlnosti v prvním desetiletí republiky. Praha 1928.

Procházka, F. V.: O žaláři, jeho dějinách a organisaci. Praha 1925.

Spolek k zajištění pohřbu pro justiční úředníky a zřízence

Pojmem „spolek“ označujeme specifickou sociální skupinu, charakterizovanou společnými zájmy a vymezenými pravidly vzájemného styku členů. Členství ve spolku je dobrovolné a spolková činnost se provádí podle přijatého programu a na základě stanov.²⁵ Spolkovnictví představuje jednu z forem veřejného života občanské společnosti, ať už na poli kultury, vědy, umění či sportu a spolčovací právo patří k základním ústavním a demokratickým právům člověka. Proto také k prvním opatřením nastupujících diktatur patřilo vždy oklešťování tohoto práva (např. v letech 1939 a 1951). Spolková činnost má v českých zemích staletou tradici. Již od počátku 19. století projevilo Rakousko velmi silnou státní podporu vznikajícím spolkům hospodářským, ale i osvětovým, vědeckým, kulturním a dobročinným. Obrovský rozsah této činnosti zaznamenávají 50. až 70. léta 19. století, kdy na základě vydání spolkového zákona²⁶ začala vznikat celá řada dobrovolných spolků různých forem (náboženské, podpůrné,

²⁵ Petrušek, M. a kol.: Velký sociologický slovník. ÚK Praha 1996, heslo Spolek, s. 1208.

²⁶ Spolkový zákon č. 253 ř.z. ze dne 26.11.1852. Tento zákon byl však příliš svazující a společnost si vynutila o 15 let později zákon o právě spolčovacím č. 134 ř.z. ze dne 15. listopadu 1867. Jde o významný zákon, který převzala v roce 1918 Československá republika a platil až do roku 1951. V Rakousku platí tento zákon dodnes, pouze byl novelizován v roce 1951.

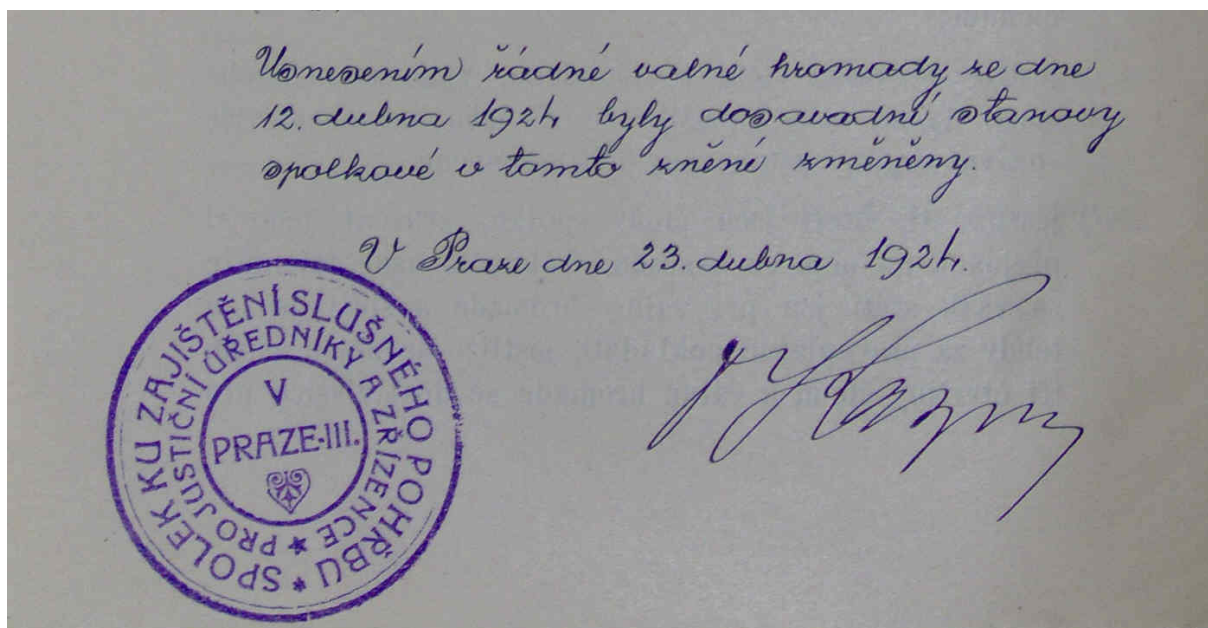
pensijní, pohřební, bankovní, muzejní, ochotnické sportovní, vzdělávací, dělnické, politické aj.) a doba první republiky bývá dokonce označována jako zlatý věk spolkového života. Registrace spolků náležela do kompetence pražského policejního ředitelství, které též schvalovalo stanovy nebo jejich změny, vydávalo výnosy o vzniku a zrušení spolků, popř. obnovení jejich činnosti.²⁷

Mezi nejstarší spolky patřil i **„Spolek ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a zřízence“**, založený již v roce 1837 pod původním názvem „Verein zur Sicherung eines anständigen Begräbnisses für k.k. Justizbeamten und Diener“, česky „Spolek ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a sluhy“ se sídlem u Vrchního soudu v Praze III. Jednalo se o nepolitický, podpůrný spolek, který byl založen v době, kdy neexistovalo pro pozůstalé tzv. pohřebné a jeho posláním bylo poskytnout ihned po úmrtí člena spolku manželce nebo pozůstalým, kteří zůstali často bez jakýchkoliv prostředků nebo vyčerpání výdaji v době nemoci, určitou peněžní částku na nejnútnější výlohy k obstarání pohřbu nebo pokud zemřelý neměl příbuzných, k obstarání pohřbu spolkem samým. Jak je z názvu patrné, členové tohoto spolku byli státní zaměstnanci z resortu justice a vězeňství (soudci, kancelářští úředníci a zřízenci). V „Hlavní knize měsíčních příspěvků“ jsou z vězeňství evidováni např. Václav Potůček, vrchní dozorce z Prahy Michle, Antonín Vávra, vrchní dozorce z Prahy Nuslí, Bedřich Pintner, vrchní dozorce z Mostu nebo Matyáš Dvořák, správce věznice z Prahy X a další.

Základní právní normou existence každého spolku byly schválené stanovy, které upravovaly podmínky činnosti, práva a povinnosti členů spolku. Stanovy „Spolku ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a sluhy“ byly zpracovány do 31 paragrafů a schváleny dekretem bývalého gubernia v Praze č. 1253. ze dne 23. 2. 1837 Původní znění stanov se v průběhu téměř stoletého trvání spolku pouze několikrát částečně upravovalo. Poprvé byly spolkové stanovy pozměněny na základě vydání nového spolkového zákona z roku 1867, a to usnesením mimořádné valné hromady ze dne 30. listopadu 1884 a schváleny c. k. místodržitelstvím v Čechách dne 1. února 1885. V roce 1923 vyzvala zemská správa politická, aby spolek opět změnil svoje stanovy, jelikož neodpovídaly změněným státoprávním poměrům. Po částečné změně stanov, přijatých usnesením řádné valné hromady ze dne 12. dubna 1924

²⁷ Evidence spolků podle zákona č. 134/1867 ř.z., vychází z tzv. spolkového katastru – knihového registru spolků vedeného v letech 1895-1945 pražským policejním ředitelstvím, v letech 1945-1949 Ředitelstvím národní bezpečnosti v Praze a od r. 1949 referátem (od r. 1954 odborem) pro vnitřní věci Ústředního národního výboru hl.m. Prahy. Po roce 1951 byly do katastru vepisovány prakticky již pouze zániky spolků, neboť nové spolky nevznikaly. Definitivně se celý registr uzavřel v letech 1964-1966 a byl předán do Archivu hl.m. Prahy.

došlo i k úpravě jména spolku na „Spolek ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a zřízence“ (pojmenování sluha bylo změněno na zřízenec). V dalším roce byly stanovy opět nově přepracovány, a to doplněním o ustanovení ohledně výše vyplácené podpory (pohřebného) a valnou hromadou schváleny dne 4. dubna 1925. Poté zůstaly nezměněny až rozpuštění spolku.²⁸

Z textu dochovaných spolkových stanov vyplývá, že členem spolku se mohl stát každý úředník a zřízenec soudů, státních zastupitelství a trestnic v Čechách, který nepřekročil 55. rok věku a složil stanovené zápisné (členové mladší 35 let byli od zápisného osvobozeni). Z prostudovaných archivních materiálů není znám počet zakládajících členů spolku v roce 1837, ale již z dochovaného přehledu o počtech členů a růstu spolkového jmění je patrné, že po padesáti letech své existence v roce 1887 činil stav spolku 331 osob, v roce 1897 se stav členů zvýšil na 417 osob a kulminoval v roce 1925 počtem 590 osob.²⁹ Poté se již stavy členů každoročně snižovaly a k 31. 12. 1936 vykazoval spolek 477 členů.

Spolek měl svého protektora, a to presidenta c. k. českého vrchního soudu zemského (později Vrchního soudu zemského v Praze), který plnil funkci nejvyššího ochránce. Podle jednacího řádu se spolkové záležitosti vyřizovaly na základě usnesení valné hromady, která se scházela jednou do

²⁸ Národní archiv (NA) Praha, f. Vrchní zemský soud, inv.č. 2364, kart. 2457. Stanovy Spolku ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a sluhy v Praze.

²⁹ Tamtéž. Přehled členů vzrůst jmění Spolku ku zajištění slušného pohřbu pro justiční úředníky a zřízence v Praze III od roku 1887 až do roku 1931.

roka v měsíci dubnu, a to v budově Vrchního soudu v Praze, nejčastěji v jednací síni č. II ve 3. poschodí. V působnosti valné hromady byla m. j. volba členů výboru a náhradníků, změna stanov a dodatky k nim, výše členských příspěvků atd. Zvolený výbor se scházel jednou za čtvrt roku, skládal se z 12 členů, z nichž se polovina vždy po 3 letech povinně vyměnila zvolenými náhradníky. Ze svého středu si volil ředitele, dva náměstky a pokladníka. Např. v roce 1884 funkci ředitele spolku vykonával Maxentius rytíř z Ernstů, c. k. rada vrchního soudu zemského, v roce 1922 Adolf Mayer, senátní president u vrchního zemského soudu, v roce 1925 Dr. Karel Kasper, vicepresident vrchního zemského soudu a posledním ředitelem spolku byl Dr. Josef Karásek, vrchní soudní rada. Výbor, který byl správcem spolkového jmění, obstarával bezplatně všechny běžné záležitosti spolku, svolával valnou hromadu a prováděl její usnesení, zejména přijímání a vylučování členů spolku, poukazování veškerých platů, dozor nad spolkovou pokladnou atd.

Potřebný finanční fond byl vytvářen zejména na základě zápisného a stálých členských příspěvků, které byli všichni členové spolku povinni dle stanov ročně odvádět (pokud člen do 6 měsíců nezaplatil příspěvek, byl ze spolku vyloučen), dále z dobročinných darů a výnosů spolkového jmění, které bylo uloženo podle zákonných předpisů na úroky ve spořitelně. V pokladně zůstával na hotovosti pouze obnos jedné pohřební kvóty. Výše vyplácené pohřební kvóty byla stanovena podle stavu spolkového jmění a délky členství, přičemž valná hromada byla oprávněna tento obnos změnit, aniž by měnila stanovy. O spolkovém jmění vedl výkonný výbor řádné účetnictví prostřednictvím pokladníka, který ročně zpracovával pro valnou hromadu zprávu o hospodaření.

Od založení spolku až do roku 1908 platili členové měsíční příspěvek 35 krejcarů čili 70 haléřů, poté od roku 1909 až do roku 1922 - 1 Kč měsíčně a od roku 1923 se příspěvek zvýšil na 2 Kč měsíčně. Z těchto příspěvků byly vypláceny pohřební kvóty, a to do roku 1890 600 Kč, od roku 1891 byl příspěvek na pohřeb zvýšen na 800 Kč a v roce 1923 na 1.200 Kč. Z výročních přehledů vyplývá, že hospodaření spolku bylo prvních 50 let vyrovnané, avšak již od roku 1891 se jeho finanční stav postupně zhoršoval. Vždy se totiž počítalo s tím, že co se vybere na příspěvcích bude možné vyplatit na podporách a nepamatovalo se na rezervní fond do budoucna. Vyplácené pohřební kvóty byli oproti členským příspěvkům příliš vysoké, původní členstvo zestárlo, přistupujících členů bylo stále méně a rezervní fond začal ubývat. Například podle statistických údajů vyplatil spolek od svého založení až do roku 1931 pozůstalým podpory v celkové hodnotě 558.447 Kč. Jméno spolku se také značně snížilo v důsledku kursovního poklesu předválečné rakouské renty, a to až o 30%. Přehled příjmů a vydání za léta 1930-1935 vykazuje ztrátu za 6

roků celkem 13.357 Kč, tzn. v průměru 2.226 Kč. ročně. Koncem roku 1936 pak činilo spolkové jmění zhruba 73.000 Kč.

Poslední paragraf stanov (§ 31) upravoval zrušení spolku. Spolek se zrušil za předpokladu, že přišel o spolkový fond nebo ztenčil-li se tento fond tak, že spolek nemohl dostát svým povinnostem vůči všem členům, dále pokud se zmenšil počet jeho členů do té míry, že z nich nebylo možno sestavit výbor a pokud se členové usnesli, že si přejí jeho zrušení. Pokud by byl spolek rozpuštěn státní mocí, rozdělilo by se spolkové jmění mezi všechny členy spolku dle poměru let jejich členství.

Bohužel k naplnění posledního bodu stanov došlo v roce 1936. Na zasedání poslední řádné valné hromady, konané dne 6. dubna 1936 již nedošlo k volbě nových členů výboru (podle § 8 stanov) a na schůzi výboru dne 30. 10. 1936 byl podán návrh na dobrovolné rozpuštění spolku. Dne 13. prosince 1936 v 10 hodin byla svolána v jednací síni č. I ve 2. poschodí budovy Vrchního soudu v Praze III mimořádná valná hromada, kde bylo hlavním bodem na pořadu jednání hlasování o rozpuštění spolku. V zápisu se zejména uvádí, že každým rokem umírá až 25 osob a přes veškerou propagaci se nepodařilo získat nové členy. S jejich úbytkem se značně snížil rezervní fond a zlepšení finanční situace spolku zvyšováním členských příspěvků by bylo neúčelné. Také nabídky od pojišťoven byly zamítnuty, neboť byly pro členy nevýhodné. Kritický stav spolku byl způsoben rovněž tím, že většina nových soudních zaměstnanců vstoupila do odborových organizací, které též vyplácely pozůstalým podporu v případě úmrtí svého člena. Z usnesení valné hromady vyplývá, že po provedeném hlasování byl spolek většinou hlasů rozpuštěn a z jeho jmění vypořádány členské podíly, takže nezanechal žádného jmění. Oznámení o zániku spolku bylo uveřejněno v Úředním listě č. 291 ze dne 15. prosince 1936. Zánik byl vzat na vědomí výnosem zemského úřadu v Praze č. 9879 - 1936 ze dne 13. ledna 1937 a poté ze spolkového katastru vymazán dne 26. ledna 1937 pod č. 2446/1937. Tím tento podpůrný spolek, který od svého založení vykonal v rodinách pozůstalých mnoho dobrého téměř po stoletém trvání přestal existovat.

Pro zajímavost stojí, že ještě v září 1950 ministerstvo vnitra zaslalo Ústřednímu národnímu výboru v Praze žádost o podání zprávy, zda jmenovaný spolek dosud vyvíjí svou činnost.³⁰

Alena Kafková

³⁰ Archiv hl. města Prahy, f. Spolkový katastr SK V/10, karton 204.

Použité prameny a literatura:

Národní archiv Praha, fond Vrchní zemský soud, inv.č. 2364, kart. 2457.
Archiv hl. města Prahy, fond Spolkový katastr SK V/10, karton 204.
PETRUSEK, M. a kol.: *Velký sociologický slovník*. ÚK Praha 1996, heslo Spolek, s. 1208.
LAŠŤOVKA, M. a kol.: *Pražské spolky*. Praha 2007.

Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Jugoslávie

Království SHS ³¹ přešlo s několika různými právními řády též různou úpravu výkonu trestu několika území. Unifikace nebyla provedena dosud ani v oboru trestního práva ani v oboru vězeňské správy.

I. Území dříve rakouskému náleží trestnice v Mariboru vystavěná v devadesátých letech a podobající se našim ústavům z té doby. Je zařízena jak pro samovazbu, tak pro vazbu společnou. Je v ní asi 470 trestanců, z toho přes 30 mladistvých, pro něž je zřízeno zvláštní křídlo přistavěné administrativnímu traktu, úplně oddělené /:A B; - C jsou v křídle samovazby:/. Přes noc jsou mladiství v kojích, v poledne v čítárně, večer ve škole. Odd. A. B. jsou pohromadě, ale oddělení dle práce řemeslnické a zemědělské. Vnitřní služba v trestnici řídí se většinou starými předpisy. Trestanci jsou dodáváni soudy z území bývalého Rakouska a kromě toho jsou a kromě toho jsou někteří ministerstvem zvláště sem přikazováni /:nyní z jižního Srbska a Bosny Mohamedáni:/. V trestnici provozují se různá řemesla /: mladiství truhlářství a knihařství:/, z nichž třeba se zmíniti o tkalcovské dílně o 24 stavech, zařizovanou našim krajanem, jenž jest ku státu v poměru smluvním /:s platem 10 000 dinárů měsíčně:/, s velkým odbytem /:odvětví v Jugoslávii téměř neznámé:/. Ústav má malé hospodářství polní a chov dobytka, zahradu, v níž pracují mladiství i dospělí. Kromě toho ještě mnoho trestanců je zaměstnáno mechanickým lepením pytlíků /:zejména Turci, kteří se k jiné práci nehodí:/. Minulého roku zavedla správa do některých výrobních odvětví zvláštní dílenské mistry, kteří nekonají noční strážní služby. Dozorců zaměstnává ústav 78, noční služba – vojenských stráží není – vyžaduje celkem 17 mužů /: ve dvou dílech – incl. čtyř vnějších stráží:/. Zvláštní úplně oddělená budova

³¹ Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Království Srbů, Chorvatů a Slovinců) – oficiální název Jugoslávie v letech 1918 – 1929.

Ottova encyklopedie nové doby, heslo SHS, díl X., s. 1147.

pro oddělení mladistvých byla započata, ale za války stavba uvázla a od té doby v ní nebylo pokračováno.

II. Daleko více zajímavostí poskytuje výkon trestu na území dříve chorvatském. Nejmodernější ústav toho druhu nalezneme v Lepoglavě na Ivančici, v krásné horské krajině nedaleko Varaždína.

Trestnice v Lepoglavě se skládá ze tří částí zařízených ku progresivnímu výkonu trestu ve smyslu systému irského³².

1. Nejstarší budova je klášter původu středověkého. V padesátých letech minulého století /:kolem roku 1853:/ byl přeměněn na trestnici, později provedeny přístavby a zbudovány dílny. Žaláře jsou jednak společné, jednak pro samovazbu, avšak jen pro dobu noční.

Trestnice v Lepoglavě

³² Viz. poznámka 70, in: Ondřej HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Německo*, in: *Historická penologie* 2/2006, s. 20 – 21.

Ve staré trestnici, která čítá asi 400 – 500 trestanců, umisťují se prvotrestanci. Jí jest přiřčleněna též ústavní nemocnice.

Jeden z přechodných ústavů tvoří přístavbu za hradební zdi trestnice. V něm pěstují se zemědělské práce a chov dobytka, hradící částečně ústavní spotřebu poživatin. Trestanci tam umístění pracují též v ústavním lese.

2. Druhý přechodný ústav je z doby nejnovější. Byl zbudován v roce 1912 a je vzdálen od vlastního ústavu 4 km ve směru k Varaždínu. Má vzhled hospodářského statku. Skládá se z budovy obytné /:v létě 100 mužů; přes zimu jest mnoho trestanců z přechodného ústavu umístěno v nové trestnici pro nedostatek vhodného zaměstnání v přechodném ústavě:/, kde jsou též skladiště a z několika budov hospodářských kůlny, stáje pro skot, brav a drůbež. Z personálu konají zde službu dva dozorcí.

3. Vedle staré budovy žalární zřízena byla roku 1914 nová věznice o čtyřech křídlech téměř vesměs pro samovazbu asi pro 600 trestanců. Připomíná značně vzory německé /:Berlín – Tegel, Vratislav, Mannheim:/, od nichž se stavba odlišuje větší světlostí vnitřních chodeb způsobenou postrannými okny ve střeše a v ústřední kopuli. Jest opatřena elektrickým světlem, ústředním topením, vytápějícím i chodby /:roury jsou vedeny vně zdi:/, v některých celách též splachovací klosety /:stejně jako novější trestnice německé:/. V každé cele je postel připevněna ve zdi, zřízená ku překlopení, překlopování stolek a židle, pak skříňka na potřeby. Dílny jsou a konci křídel. V nové trestnici jsou vězni zletilí. Pro vězně staré a ty, kteří nesnesou samovazby, jsou zřízeny místnosti společné.

Ředitel trestnice a jeho náměstek mají způsobilost pro úřad soudcovský. Práci kancelářskou vykonávají akcesisté. Hospodářství vede sám ředitel trestnice. Dále disponuje ústav čtyřmi dílovedoucími s charakterem úředníků /:X. hod. třída:/ . Soukromí podnikatelé ustanovují a platí si dílovedoucí samy.

Práce koná se vesměs v dílnách, jen po dobu asi dvou měsíců na počátku trestu v samovazbě /:trvání této periody různí se dle individuálního případu:/ . Pracuje se jednak pro ústav /:kovářství, zámečnictví:/, jednak pro stát /:krejčovství, obuvnictví, knihařství:/; vedle toho soukromníci ve značné míře najímají pracovní sílu trestanců za plat denní nebo hodinový, práci pak provozují za vedení vlastních dílovedoucích trestanci jim přidělenými na svůj účet a ze svého materiálu /:obuvnictví, soustružnictví, výroba násadek a držátek:/ . Pracuje se jedenáct hodin denně /:od 6 – 12 a od 2 – 5:/ .

Podnikatelé honorují denní pracovní sílu jednoho trestance průměrně 10 – 15 dináry denně /:při soustružnictví individualizuje se dle stupně vyučení: nejprve za hodinu 18 para, po třech měsících 1dinár, za šest měsíců 1.10 dináru:/ . Z toho obnosu dostane se trestanci 1/10.

Ostatní trestanci jsou rozděleni do pěti tříd, jichž denní mzda činí 20, 80, 120, 150, 200 para. Do třídy zařazuje ředitel na návrh ministra.

Vyučování koná v ústavu jeden učitel, který vyučuje v jedné třídě čtyřicet trestanců – analfabetů. Knihovna má 2500 svazků. Vzdělání slouží dále týdenní kinematografická představení.

O zařazení do vazby společné a přechodného ústavu rozhoduje ředitel v úřednické konferenci³³. V přechodném ústavu nepodléhají trestanci přísnému dozoru a jejich volnost je omezena jen pracovní povinností; práce koná se výhradně podšitým nebem /:čtyři vinice, 600 jiter³⁴ lesů, 160 jiter polí:/. V noci koná stráž kontrolní hlídku jen v ústavu přičleněném hlavní trestnici; ovšem musí býti v 9 hodin všichni trestanci doma. V odděleném přechodném ústavě mají byty dva dozorcí. Trestanci v přechodném ústavě smějí kouřiti, mohou vynaložiti plné 2/3 vydělaných peněz k nákupu vedlejších požitků, smějí psáti jednou měsíčně dopisy /:ostatní jen jednou za tři měsíce:/.

Dozorců zaměstnává nyní ústav 127, z nichž jen 36 nová trestnice. Normální pracovní doba trvá od 6 ráno do 7 hodin večer s polední dvouhodinovou přestávkou. Dozorci konají též vnější stráže, neboť není vojenských hlídek. Noční služba vyžaduje v novém ústavě dvakrát po šesti mužích, ve starém počtu více než dvojnásobného /:na dozorce připadá průměrně služba každého třetího dne:/. Porce chleba činí pro zdravé 750 g denně s ranním přídavkem 70 g /:pšenice a kukuřice:/, pro nemocné 450 g denně³⁵. Masa dostávají vězňové třikrát týdně po 150 g /:dle váhy v syrovém stavu:/.

Hrubý výnos pracovní činil minulý rok na 3 mil. dinárů, čistý 1 mil. Rozšíření zemědělství, pro nedostatky půdy obtížné, by zvětšilo soběstačnost hospodářství.

Podobný starší ústav pro progresivní výkon trestu má království SHS ve Srěmské Mitrovici a v Bosně v Zenici. Ústřední správu koná

³³ Úřednická konference byla poradním orgánem ředitele trestnice. Takto fungovala také v trestnicích první československé republiky. Ředitel trestnice svolal dvakrát týdně správní úředníky, domácího lékaře, duchovního správce a učitele. Konference projednávala závažnější záležitosti trestanců a osobní, disciplinární a služební záležitosti dozorců. Jednotliví členové konference měli pouze poradní hlasy, ale v případě nesouhlasu většiny členů s ředitelem trestnice musel být zápis do příslušného spisu s odůvodněním.

SOA Zámorsk, fond Trestnice Valdice, Vězeňské předpisy II., Praha 1931, § 15, inv. č. 113. kart. 746.

³⁴ Stará plošná míra. 1 rakouské jitra = 0, 5756 ha.

³⁵ U gramáže denní dávky chleba se JUDr. Solnař nejspíš dopustil chyby při psaní zprávy o své cestě a zaměnil údaje u porce pro zdravé a nemocné trestance. Dokládají to také jeho informace ke stravě v německých věznicích (Prusko 550 g chleba denně a Württembersko 400 g).

Ondřej HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Německo*, in: Historická penologie II/2006, s. 22.

V Československu ve stejné době byla denní dávka chleba pro vězně 400g. Ke stravování vězňů ve 20. a 30. letech 20. století podrobněji: Jan UHLÍK, *Rozpis vězeňských potravinových dávek v období mezi světovými válkami*, in: Historická penologie V/2006, s. 16 – 22.

ministerstvo spravedlnosti, jemuž přísluší též inspekce ústavů zvláštním úředníkem. Obvod příslušnosti trestnic určen je teritoriálně, při přeplnění učiní ministerstvo dočasné opatření.

Chloubou jihoslovanského vězeňství, jemuž se nedostává sjednocení, zůstanou věznice chorvatské, skvělé po stránce zařízení osobních i věcných, jež jistě daleko převyšují toho druhu na území bývalé monarchie rakousko – uherské.

Závěr – vězeňství v cizině a československá osnova trestního zákona

Úvod

Jakým způsobem znalosti cizích zařízení a zkušeností vězeňských pro naše potřeby? Pro zodpovězení této otázky předem nutno objasniti si dvojí předpoklad: jednak závislost vězeňství určitého státu od všeobecných jeho poměrů sociálních a hospodářských, denního způsobu života jeho obyvatelstva i konečně od jeho poměrů kulturních, zejména též vúdčích proudů myšlenkových. Vedle toho nutno si stanoviti konkrétní cíl, jehož u nás snažíme se dosáhnouti.

Potom nás neujde, že mnohé zařízení je povahy místní nebo národní, které jinde by se osvědčilo jen za podobných podmínek. Neujde nám, že zemědělské zaměstnání valné části trestanců italských dáno je nejen povahou některých částí Itálie, že spolurozhodla potřeba bonifikací a vysušování nezdravých, bažinatých krajin i zvláštní požadavek kriminálně-politický, aby trestanci netrpěli zbytečně nezvyklým způsobem života. Abychom rozuměli slovům Ferriho v předmluvě k návrhu italského trestního zákoníka, musíme uvážiti, že v jižní Itálii tráví obyvatelstvo většinou doby roční ve dne pod širým nebem a to na venkově i ve městě. Zároveň jsme viděli, že Švýcarsko dospělo k zemědělským koloniím sice rovněž z pohnutek kolonizačních, ale že tu spolupracovaly důvody rentability a později válečné potřeby poživatin. Význam vyučování školního a školské výchovy mravní v trestnicích německých dán je tradicí národa německého a vysokou úrovní jeho školního vzdělání. Rozdíl mezi vězeňskou školou italskou a německou možno naznačiti srovnáním, že kdežto v Německu může učitel trestancům i nejnižšího stupně vzdělání vykládati čtyřech temperamentech, V Itálii naopak většinu z nich musí učiti teprve čtení a psaní. Vidíme konečně, že experimentální zkoumání vězňů, které s takovou láskou, důkladností a nákladem provádí Belgie, nebylo by

se uskutečnilo jen jako produkt idejí školy pozitivistické, že tu spolupůsobila francouzská záliba v experimentální psychologii, tradice belgických lékařů, zejména psychiatrů, jich vedoucí postavení v inteligenci, jich čilý zájem o otázky sociální, zejména kriminalistické a konečně na neposledním místě – a v zemi poměrně malé a centralisované to není s podivem – osobní sklony a záliby osob, které šťastným seskupením domohly se vlivného postavení.

To nutno uvážiti, aby byli spravedliví k poměrům vlastním a v požadavcích umírněni a účelní. Při tom může nám býti útěchou, že téměř ve všech státech doba poválečná vyvolala čilý ruch reformní, který nutně sebou nesl hledání a tápání a že mnohé instituce významné a charakteristické, jimiž právem se chlubí cizí státy, jsou velmi ranného data.

Než obraťme pozornost k druhému předpokladu. Jaký je cíl, či spíše, jaké jsou dočasné meze eventuelní reformy vězeňství v Československu? Mám za to, že můžeme se tu dovolati prozatímního návrhu československého trestního zákona, jehož všeobecná část vyšla tiskem a osnovy zákona o trestním právu mládeže. Příkladem cizina pak jest dána cesta, jakou jest postupovati, aby uskutečnění osnovy, až stane se zákonem, bylo připraveno a usnadněno. Neboť jest to právě výkon trestu dle osnovy, který postaví státní správu před úkoly obtížnější, nežli ostatní její ustanovení. To předem z důvodu povahy povšeckné, že totiž výkon trestu vyžaduje jiných zařízení osobních i věcných, jež nemožno zákonem stvořiti jako např. nové pojmové znaky trestných činů nýbrž, které možno vybudovati jen dlouhodobým, ponenáhlým úsilím, prací celých generací.

Mohou tu býti příkladem země, které chystají rovněž velkou celkovou reformu trestního práva. Tak pro účely osnovy švýcarské konala šetření zvláštní komise, která výsledky své činnosti učinila známými též tiskem. Vynikající případ podává dále Itálie. Viděli jsme, jak zemědělské zaměstnání postupem doby v trestnicích bylo rozšiřováno. Dálo se tak ovšem neuvědoměle, nyní však chystá se ústřední správa ku krokům dalším v souhlase s italskou osnovou trestního zákona. Myšlenky osnovy mají ovšem v Itálii starou tradici – i když nechybí odpůrců – čímž její příprava je značně usnadňována. Stačí jeden doklad z mnohých, jak ústřední správa snaží se připraviti půdu osnově: dekret ministerstva vnitra ze dne 15. února 1921, č. 63372 – 25 – 3 str. 26 sb., který změnil ustanovení všeobecného služebního řádu o dopisování a návštěvách uvězněných, dovolává se úvodem návrhu italského trestního zákona a klade si cílem „uvésti v soulad platná ustanovení o vězeňském režimu s nynějším obecným přesvědčením, pokud jde o právo trestati.“

Obtíže uvedení v život osnovy československého zákona budou stupňovány řadou institucí platnému právu neznámých; proto třeba přípravě věnovati pozornost tím intenzivnější.

Výběr úřednictva

Tyto úvahy vedou nás k důležité otázce kvalifikace a výběru vězeňského personálu, jehož příprava a výchova jest z nejdůležitějších úkolů organizace vězeňství. Proto, že reforma je tu nejzdlouhavější, trpí nedostatkem lidí nových i nadbytkem sil školených a zapracovaných, ale zvyklých starým poměrům, nesnadno se vpravujících do nových zařízení. Je psychologicky snadno vysvětlitelné, že starý vězeňský úředník předně nerad se znovu učí, mění svou rutinu a zvyklosti a dále cítí se uražen poznáním, že to, na čem lpěl, pokládá se za nedostatečné. Vidí v tom vlastní odstrčení a ponížení. Není tedy divu, že změny provádí liknavě a často s tajným přáním, aby se ukázala jejich pochybenost, dává ústně i literárně svoji vůli na jevo a tím zrazuje ostatní, méně podjaté proti novotám a ochotnější. Špatné provádění znemožnilo nejužitečnější reformu, jejíž sesměšňování je spíše snadné než duchaplné.

Jak se má vzdělávati budoucí vězeňský úředník vedoucí? Viděli jsme, že v cizině žádá se dnes převážně vzdělání vysokoškolského, menšinou připouští se na místa vedoucí osoby bez tohoto vzdělání, zaměstnané dříve při vězeňské správě, často bere se zřetel k bývalým důstojníkům.

Osnova československého trestního zákona přiznává ředitelům trestnic takové úkoly, přímé i nepřímé, že již se zřetelem k ostatním úřadům státním z důvodu symetrie třeba trvati na tom, aby ředitelé samostatných trestnic měli vzdělání vysokoškolské. Že to není zárukou způsobilosti, netřeba zdůrazňovati, ale otázku tuto, všeobecného rázu, nemožno zde řešiti a není závady, aby byla povolena výjimka, jde-li o osobu, která jinak nesporně způsobilost pro úřad ten prokázala.

Jakého druhu má býti předběžné vzdělání vězeňského úředníka? Viděli jsme, že dává se přednost právníkům. Důvody jsou na snadě. Předně ředitel potřebuje hojně právnických k výkonu svého úřadu pro úřední korespondenci, vedení výkonu trestu i pro eventuelní poučení trestanců, dále proto, že jeho činnost hojnou měrou připravuje rozhodování vězeňského soudu /:dle osnovy:/ aj. Ředitel právník, přicházející snad z jiného praktického povolání mohl stykem se světem lidí zločinných získati si poznatky pro svůj úřad užitečné. Konečně právník je veden formální povahou svých znalostí k tomu, aby pečlivě uvažoval různá mínění a udání, což vede k jisté nestrannosti jeho úsudku. Že nestrannosti je řediteli trestnice nad jiné třeba, o tom jistě nebude pochybnosti nejmenší; jak ku podřízeným a trestancům, tak zejména k celým skupinám služby vězeňské. Je známo, že školská výchova a práce vedou mezi sebou ve věznicích tichý boj a tu ředitel – právník bude rozhodovati než zúčastněný ředitel pedagog s učitelskou minulostí nebo ředitel technicky odborně vzdělaný. U lékařů bude zase často silnější klinický interes, než zájem o zločinné individuum

jako takové. Proto vězeňské soustavy jednostranně vyvinuté důsledně volí ředitele odborné /: Švýcarsko zemědělce, Německo částečně duchovní a učitele, Belgie snad někdy v budoucnosti lékaře, stejně odůvodnění italské osnovy Ferriho na str. 109:/.

Ovšem diferenciaci trestních ústavů ve smyslu osnovy přinese možnost užívat co ředitelů trestnic též osob s jinou odbornou přípravou: tak ředitelem všech ústavů pro mládež nechť jest pedagog /: po vzoru polepšoven belgických:/, ředitelem ústavu pro choré vězně pak lékař /:Itálie:/ . Zvláštní důraz bude klásti na polepšovnu dospělých ve smyslu osnovy, neboť jde o instituci úplně novou a vzhledem k tomu, že odsouzení bude tu vždy neurčitě, bude nutno, aby ředitel byl školen kriminálně – psychologicky i pedagogicky. Konečně doporučovalo by se postavit v čelo eventuální zemědělské kolonie ředitele – zemědělce po vzoru švýcarském. Ačkoli znalost práva je velmi vítána, lze jí tuším pro ústavy speciální spíše postrádati nežli uvedených schopností odborných a nedostatky může snadno vyrovnati pomocný úředník právnícky vzdělaný nebo praktická zkušenost.

Tolik všeobecně o povšechné průpravě; obraťme se nyní k otázce výběru osob vedoucích. Bylo možné opětovně konstatovati, co znamená individualita osoby vedoucí. Tak ředitel Weissenrieder ve vězení heilbronnském reformatory, de Lierneux stvořil pro mládež v Merxplasu a Kellerhals zemědělskou kolonii ve Witzwillu. Bylo by vděčným tématem psáti o „soukromém podnikání“ ve vězeňství posledních let. Zde možno prozatím jen zdůrazniti, že jmenovaní nedospěli svého postavení a významu ovšem úředním postupem, že vedl je především čistý zájem věcný. Různí činitelé spolupůsobili, aby jmenovaní a mnozí jiní stali se řediteli věznic prvního řádu. De Lierneux je syn starého ředitele věznice, vyrostl v trestnici, vzdělal se ve vězeňství universitním i soukromým studiem; Dr. Hafner v Lenzburku opustil advokacii, aby se věnoval své zálibě, kterou v něm vzbudil jeho univerzitní učitel; někteří němečtí ředitelé vyšli z řad duchovních, činných v různých oborech sociální péče /:Vaupel ve Vratislavi:/, Kellerhals provedl nejen regeneraci lidských bytostí, ale proměnil též bažiny v obyvatelský kraj. Kellerhals postaral se též o nástupce, který jest zárukou, že čistě osobní hodnoty vůdcovy do ústavu vložené nebudou marny. Mladý Kellerhals, odborný agronom, vstoupil v Americe do služeb věznic a polepšoven a poznal tak z vlastního názoru nejvyspělejší vězeňství světa.

Zařízení osnovy vyžadují, aby ředitel dobře znal každého trestance osobně: Nestačí posudek učitele, duchovního a personálu dozorčího, ředitel kontroluje a sjednocuje, jak jsme viděli v trestnici v Merxplasu. Správně ukládá čl. 67 italského reglemento generale řediteli jako hlavní povinnost věnovati veškerou péči poznání mravní povahy trestanců a

chovanců. Tím spíše, pokud není tu orgánu, který vedle ředitele experimentálně by dokumentoval praktické poznatky psychologické.

Převýchova personálu, náhrada starých sil novými může se ovšem státi jen ponenáhlu: jen nové instituce potřebují /:polepšovny dospělých:/. Ředitel de Lierneux uvádí, že vybral si pro kolonii mládeže v Merxplasu personál úplně nový, rutinou nepokažený. Novoty přirozeně budí odpor konservativního úřednictva, jak příklad Belgie ukazuje. Proto jest po této stránce výhodno bráti za ředitele způsobile úředníky z jiných odvětví státní služby, zejména soudní a sociální péče. Co jim schází na sběhlém úřadování, brzo zkušeností dohoní a přinesou do trestnice svěží vzduch nových myšlenek, poněvadž budou vězeňství v jeho staré podobě vzdálenější a tedy tradicí nezátížení. Vytvoří snáze tradici a praxi novou nejsouce obtíženi břemenem návyků.

Potom bude též možno modifikovati ustanovení osnovy potud, že odtrání se úřad státního zástupce co vězeňského komisaře, s vlastním jeho posláním nikterak nesouvisící a v cizině všude opuštěný. Odůvodnění osnovy, že státní zástupce může tak z vlastního názoru poznati účinky odsuzujících rozsudků, jež na soudu vymohl, může platiti jen pro věznice soudů sborových, neboť trest v samostatné trestnici většinou nebude s činností právě toho státního zástupce, jenž jest jejím komisařem v žádné souvislosti.

Z podřízeného personálu důležité místo mají ti, kdo jsou určeni, aby vedli mravní i řemeslnou výchovu osob mladistvých v trestnicích a zejména polepšovnách. I tu nalezneme v cizině dobrý příklad, zvláště v polepšovnách belgických a italských. Výchovu řemeslnou nechť vedou osoby, které se jedině tomuto úkolu věnují, nejsou zatíženi žádnou jinou službou dozorcí. Služba budiž zařízena tak, aby byli přítomni po celou dobu pracovní. Mimo dobu pracovní a vyučování školního budiž dozor svěřen nikoliv dozorcům, nýbrž vychovatelům s pedagogickou průpravou.

Pro racionelní výrobu měl by význam technický správce pracovního provozu dle vzoru italského, ovšem jen pokud by aspoň částečně byla provedena obecných ústavech /: a contr. speciálních:/ dělba dle příbuzných odvětví pracovních. Náleží sem ovšem již rozdělení trestnic švýcarských a italských na ústavy s výrobou průmyslovou a zemědělskou. V těchto by ovšem i ředitel mohl býti zemědělsky vzdělán.

Bylo k tomu poukázáno, že cizí vězeňství honosí se právem vynikajícími osobnostmi mezi personálem. Nelze však říci, že by pro systematickou výchovu průměrných zaměstnanců vězeňských dávala nám cizina příklad zvláště přesvědčivý. Všude celkem vyžadují se zvláštní zkoušky praktické /: vyjma pro vedoucí úředníky ve Švýcarsku a někde v Německu, pokud jde o osoby se vzděláním vysokoškolským:/, příprava je většinou praktická, při službě na zkoušku, pro personál dozorcí zřizují se i

teoretické kursy, zvláštní škola existuje v Římě. Je snad v samé povaze služby vězeňské, tak mnohotvárné, že vyžaduje spíše přirozených vlastností ducha srdce, které výchovou po způsobu školním nahraditi se nedají. Musilo by se více přihlížeti ku praktické psychologii obecné i kriminální, vštěpovati personálu sociální význam jejich úkolů a nezapomenouti při tom na znalosti čistě technické, jako obranu proti útokům /:Prusko:/atd. Ale to právě vrozená schopnost a zkušenost životní daleko předčí školské studium.

Výzkum vězňů

Otázka antropologických laboratoří, která dává osobitý ráz ústavům např. belgickým, stává se v poslední době i na pevnině předmětem čilého zájmu, o čemž svědčí i ta okolnost, že kongres vězeňský v Londýně v roce 1925 hodlá se též otázkou touto zabývat.

Rekapituluji stručně, co shora byl rozvedeno, řeknu-li, že antropologické /:užívání nevhodného, úzkého názvu v Belgii a v Itálii běžného, poněvadž se vžil:/ laboratoře sloužili dosud účelům theoretickým, spíše než účelům praktickým. Aspoň hlavní postulát jich propagátorů, tj. všestranný výzkum fyzické, psychické i sociální individuality zločincovy, aby dle toho výkon trestu mohl býti zařízen nejúčelněji k jeho resocialisaci a zároveň mu přikázán býti mohl obor zaměstnání, jenž by mu nejvíce přispěl k možnosti řádného života na svobodě – nutno přiznati, dosažen byl jen částečně a nedokonale a to hlavně proto, že neměnný právní řád nedával dosti příležitostí uplatniti výsledky zkoumání.

Shora byla učiněna zmínka o tom, že antropologická laboratoř byla předmětem odsuzující kritiky. Myslím však, že neprávem vytýkají vězeňští praktikové, že poznatky, které dávají laboratoře, učiní si sami dlouhým pozorováním a bezpečněji. Toho nikdo nepopírá, že zkušenosti vězeňských úředníků a dozorců, kteří denně se s vězňem stýkají, jsou důležitým pramenem pro poznání jeho individuality. To ani zastánci antropologických laboratoří netvrdí. Bylo ale namítáno s jiných stran, když jednalo se o tom, že dobrozdání vězeňských úředníků mají přirozeně dalekosáhlý vliv např. na rozhodování o podmíněném propuštění a uváděno s výtkou, že jde tu často jen o sprostředkované posudky orgánů nižších a že tedy dobrozdání ta nejsou ani jednotná, ani spolehlivá. A tu právě poznatky antropologické ve své všestrannosti jsou vedle praktických poznatků důležitým doplňkem, kontrolou a protiváhou, již proto významné, že jde dalšího pozorovatele, tedy bezpečnější úsudek a to také tím spíše, že vedle naivního pozorovatele staví se vyšetřovatel odborně školený, jehož zrak není tak zatížen předsudky a úsudek proto střízlivější a rozvážnější.

Úvaha o praktickém významu antropologických laboratoří je existencí československé osnovy značně usnadněna. Vysvitne z dalšího jaký význam by tato instituce pro budoucí trestní právo československé mítí mohla.

Hlavně institutu neurčitého odsouzení mohou antropologické laboratoře prokázati cenné služby. Posudek antropologický měl by význam dle osnovy.

Již před rozsudkem

aby bylo zjištěno, že čin byl spáchán z nechuti k vytrvalé práci, z ničemnosti nebo pijáctví pro odkázání na donucovací pracovny /:§56:/,

aby byla zjištěna choroba duševní nebo slabomyslnost a obecná nebezpečnost pachatelova, dále, byla-li příčinou trestného činu nezřízená náklonnost k lihovinám /:pijáctví:/ nebo k jiným opojným prostředkům a jedům k odkázání do ústavu pro choré vězně /:§57:/ - toto popř. též pro vyslovení hostinců § 62 - /:§57:/ , jakož i zjištěna pracovní způsobilost ve smyslu §§ 56 a 58,

aby byla konstatována obecná nebezpečnost pro odkázání do přechovatelný /:§61“/,

ku zjištění polepšitelnosti obviněného ve smyslu § 67 /:odkázání do polepšovny dospělých:/.

Po rozsudku

pro přiznání podmíněčného propuštění ve smyslu § 128, eventuálně pro zařazení do kázeňské třídy, kdyby byl zmíněný systém dle § 111 přizpůsoben /:bližší studium zařízení bavorských, o nichž svrchu byla zmínka, poskytlo by vhodný vzor:/

Jak je patrné, byla by tu antropologická zkoumání zplna ve službách individualisace trestu, zcela ve smyslu propagátorů laboratoří ku př. V Belgii: individualisace způsobena a trvání trestu, jehož výsledkem jsou speciální ústavy a neurčité a odsouzení s podmíněčným propuštěním. Široká volnost ve výběru opatření ve smyslu osnovy zákona o trestním soudnictví nad mládeží může vyvolati potřebu odborného pedagogické posudku v případech podobných.

Ustanovení §12 této osnovy, připouštějící možnost změny opatření, již vyslovených dává příležitost užití praktických výsledků pozorování, jemuž by dítě svěřené ústavní výchově bylo podrobena /:dle příkladu belgického:/.

Před rozsudkem šlo by tu vlastně o jakýsi druh důkazu znaleckého, který by pro svou zvláštní povahu vyžadoval eventuelní úpravu trestním rádem.

Pro konkrétní uskutečnění antropologických laboratoří na půdě osnovy zajímají nás především dvě otázky, jejichž zodpovědění nám mohou zkušenosti z ciziny usnadnit: kdo bude provádět antropologická zkoumání a bude se to dít vyšetřením či pozorováním.

Viděli jsme, že v Belgii a Itálii konají službu antropologickou lékaři. Kdežto v belgických polepšovnicích, - kde mají význam širší, jak shora doloženo, - dělí se mezi lékaře a pedagoga za pomoci odborného psychiatra. Proti celkem uniformní dosavadní organizaci cizích věznic vyžaduje mnohotvárnost ústavů dle osnovy československé individuálního řešení, které vyplývá z jejich povahy.

Pokud jde o antropologické zkoumání při výkonu trestu, jsou to ústavy s neurčitou dobou trestu, kde zřízení, kde zřízení antropologických laboratoří zdá se nejvíce na snadě. V ústavě pro choré vězně nejlépe službu tu vykoná lékař, snad ředitel ústavu sám /:sr. odůvodnění italské osnovy 109:/. Naproti tomu stupeň výcviku v práci a že vězeň chováním svým podává podává záruku, že se bude na svobodě poctivě prací živiti. Dle §56 v donucovací pracovně nejlépe posoudí pedagog, který bude též technicky řemeslně vzdělán, popř. pedagog za pomoci příslušného odborníka. Též obecnou nebezpečnost dle § 61 nejlépe posoudí pedagog a psycholog, jakož i výsledky výchovy v polepšovně dospělých. Význam tohoto ústavu vyžaduje, aby úkolu tomu cele věnoval se jeden úředník, jinak bylo by možno úlohu svěřiti osobám již jinak v ústavě zaměstnaným nebo cizím odborníkům. Ostatní trestanci mohli by pak býti tětmo ústavům /:jakož i vyšetřovanci:/ k vyšetření příkazování. Dějiny této instituce v Belgii a její přítomný stav v Itálii svědčí, že nutno počátek na zkoušku v omezeném počtu věznic. Nelze přenášeti instituci neurčitého odsouzení, jinde osvědčenou, aniž bychom se snažili povznést svoje technické zařízení přibližně na úroveň země, jejíž instituci aplikujeme. Nemá smyslu přenášeti rozhodování o délce trestu se soudu rozhodujícího o vině na soud vězeňský, není-li tento o osobnosti vězňově informován co nejdokonaleji. A zkoumání antropologické má býti vědeckým protějškem neocenitelných praktických poznatků personálu vězeňského.

Viděli jsme, že v belgických trestnicích koná se zkoumání převážně vyšetřením /:jednomu trestanci věnuje se zpravidla průměrně jeden celý den:/, kdežto v polepšovnicích koná se pozorování. Z našeho hořejšího rozdělení vyplývá i aplikace na ustanovení osnovy. Před rozsudkem technicky přirozenější je vyšetření, pozorování omeziž se na případy zvláštní. Naopak při výkonu trestu ve věznici opatřené laboratoří může vyšetření doplňováno býti pozorováním. Orgán služby antropologické

nespokojí se svými poznatky, nýbrž sbírá zkušenosti všech osob s vězněm se stýkajícíh.

Může býti namítnuto, že v mnohém z doporučených příkladů stačilo by psychiatrické vyšetření: zkoumání antropologická dle výše popsaných vzorů cizích má širší určení a vede k širším obzorům /:prostředí, určení zaměstnání:/ . Jejich výhodou je jednotnost organizace a soustředění: jejich dokumenty, jednotně vedené, mohou býti neocenitelným pramenem poučení pro kriminálního politika a zákonodárce; vede ku specialisaci odborníků již zaměstnaných. Užší praktický styk pedagogů a psychiatrů a člověkem zločinným rozšířil by obzory naší kriminologie a obohatil by ji novými hledisky.

Zemědělská práce

Vzrůst zemědělských ústavů jest z nejcharakterističtějších znaků moderního vývoje vězeňství; skutečnost i přesvědčení orgánů ústřední vězeňské správy v cizině svědčí tomu, že jde tu o zařízení, jehož budoucnost je slibná.

K zemědělské práci bylo užíváno zprvu trestanců spolehlivých, kteří si větší část trestu odpykali. Též přechodné ústavy bývají rázu zemědělského, protože zaměstnání zemědělské, přirozeně svobodnější, poskytuje více volnosti a tím i příležitosti a pokušení, jemuž právě obyvatelé přechodného ústavu mají býti vystavováni, aby tak uvykli volnějšímu způsobu života /:Chorvatsko:/ .

Bylo dále zdůrazněno, že v novější době rozšířily se zemědělské trestní ústavy přes úzké hranice přechodného ústavu jako předposledního stadia systému irského, že garancie výběru trestu značně zmírněny, ač vznikly samostatné zemědělské trestní ústavy, jež možno stavěti po bok ústavům s průmyslovou výrobou /:Švýcarsko, Itálie:/ . Rovněž byly naznačeny výhody zemědělské výroby, její výnosnost a význam jako vhodného, zdravého zaměstnání trestanců, jímž nohou býti nahrazeny jednotvárné, tělo i ducha ničící mechanické práce.

Osnova československého trestního zákona dává i tu možnost výběru speciálních ústavů, jimž by zemědělské zaměstnání bylo na prospěch. Je to věznice mladistvých, donucovací pracovna a polepšovna dospělých.

Aby některá donucovací pracovna byla zařízena pro zaměstnání pod širým nebem, pro to mluví její účel, neboť má zvykati vězně práci a to přirozeně takové, jakou na svobodě bude moci vykonávati. Že to bude často práce pod širým nebem, zemědělská v nejširším smyslu včetně ostatních druhů výroby prvotné, o tom při hospodářské struktuře našeho státu nebude pochyby. Je ovšem pravda, že tu jde nezřídka o práce sezonní, ale příklady ciziny /:Witzwill, Merxplas, Lepoglava:/ i zvyklosti

našeho venkova poučí nás, že nedostatek pracovní příležitosti lze nahraditi vhodným přiřčením řemesla /:pletení košíků, obuvnictví, tklacovství:/, nechceme-li se uchýliti k pracem čistě mechanickým /:lepení sáčků:/, za něž prostá práce zemědělská může poskytnouti vítanou náhradu.

Dosavadním způsobem zaměstnání i očekávanou příležitostí pracovní po propuštění bylo by řídit se též při přidělování trestanců věznic mladistvých a polepšovny dospělých. Pokud jde o mladistvé, bylo by výkon trestu „pod širým nebem“ doporučiti též u trestanců krátkodobých, kteří nemohou se v řemesle vyučiti nebo ve vyučení zdárně pokračovati, při čemž bylo by možno též značnou měrou přihlížeti k ohledům zdravotním.

Pokud jde o přechodné ústavy, tu je zaměstnání pod širým nebem zařízením již osvědčeným. Různosti vlastních trestnic a přechodných ústavů vyplynou z povahy věci a lze tu způsobem a místem práce vhodně individualisovati.

Tam, kde by to hospodářské poměry umožňovaly /:dostatek půdy ledem ležící:/, byly by přednosti přechodného ústavu rozmnoženy, kdyby už v tomto stadiu výkonu trestu mohlo býti kus půdy přiděleno trestanci do quasi – pachtu, který by mohl popř. trvati i po propuštění a přejíti snad později v omezené vlastnictví /:pod podmínkou řádného živoat nasvobodě:/ . To mohlo by se vztahovati jen na trestance s dlouhými tresty. Zařízení toto spojovalo by výkonem trestu na svobodě přednosti kolonizace či deportace, které v našem právním řádu ani v osnově československého trestního zákona nemají.

Přidělování zemědělské trestnici bylo by po vzoru belgickém svěřiti zvláštní komisi, která by uvážila zvláštnost osobnosti vězňovy užívajíc výsledků průvodního řízení včetně eventuelního vyšetření antropologického, případně pak tato šetření sama dala provésti.

Pokusil jsem se naznačiti ve třech bodech, jak nám může býti kontinentální cizina vzorem: při výběru personálu, v soustavném studiu zločinců a v povaze vězeňské práce. Že cizí ústavy pro mladistvé poskytují mnoho zajímavostí, nepotřebuje jistě zvláštního zdůraznění. Vývoj vězeňství v cizině nezřídka předstihl ostatní obory trestního práva. Proto může býti kontinentální cizina příkladem, i pokud jde o osnovu československého trestního zákona, chceme-li se vyvarovati zjevu opačného u nás. Na otázku, jak provésti některé instituce osnovy, marně bychom hledali v nynějším vězeňství evropském, jehož právnímu řádu jsou neznámy /:neurčité odsouzení:/ . Tu bylo by možno nalézti poučení jen mimo evropský kontinent.

Bc. Ondřej Hladík

Použité prameny a literatura:

SOA Praha, fond Trestnice pro ženy Řepy 1864 – 1948, kart. 162.

SOA Zámorsk, , fond Trestnice Valdice, Vězeňské předpisy II., Praha 1931, § 15, inv. č. 113. kart. 746.

Ottova encyklopedie nové doby, heslo SHS, díl X., s. 1147.

Ondřej HLADÍK, *Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Německo*, in: *Historická penologie II/2006*.

Jan UHLÍK, *Rozpis vězeňských potravinových dávek v období mezi světovými válkami*, in: *Historická penologie V/2006*.

Medaile Mechanika Valdice 1954 - 1979

Valdice, původně kartuziánský klášter nedaleko Jičína, ale již za doby podunajské monarchie tvrdé vězení. A v první republice také, stejně jako za druhé války i po ní, a to až do současnosti. Podle mínění a vzpomínek zvláště těch z dřívějších nedobrovolných obyvatel z doby padesátých až konce osmdesátých let to bylo pověstné vězení, nahánějící hrůzu.

Pravděpodobně málokterý historik či numismatik hledá ve svém oboru jen a jen senzace; spíše každý se mnohem raději poohlédne po objektivním poznání minulosti, které v Čechách doposud „nemá na různých ustláno“. Ovšem tu a tam některý historický, zdánlivě nepatrný a jakoby zapomenutý artefakt evokuje zvláštní vzpomínky těch „dříve narozených“ a připomene širší čtenářské obci nekompromisně události uplynulé doby, ať se to čtenáři líbí či nikoli.

Jak to kdysi fungovalo

Přímo uvnitř valdické věznice, tedy v Ústavu nápravných zařízení ministerstva vnitra, později v Ústavu nápravné výchovy Valdice – tak se v 50. letech a později postupně oficiálně nazývala vězeňská zařízení v tehdejší Československu – bylo zřízeno v roce 1954 přísně utajované vězeňské zařízení ministerstva vnitra, později Federálního ministerstva vnitra tehdejšího unitárního Československa a úspěšně plnilo svoji utajenou úlohu.

Bylo to specializované technické a vývojové pracoviště přímo organizačně i správně podřízené 2. Správě státní bezpečnosti, OTK střed. 440 „Mechanika“ v Praze. Hlavní náplní výroby byly všemožné přístroje a pomůcky pro orgány a příslušníky rozvědky a kontrarozvědky, policie a

bezpečnostní složky republiky.

Výrobní program zahrnoval nejrůznější specializované a především miniaturizované věci, části telefonních ústředěn odposlechová zařízení v podobě, např. patentní tužky se zabudovaným, trezorové zámky odposlouchávací minimagnetofony, a další podobné „kouzelné přístroje“.

Utajované pracoviště Mechaniky ve valdické věznici

V podstatě všechno, co bylo využíváno k agenturní nebo rozvědné činnosti a nebylo možno získat z jiných zdrojů, např. ze „západu“ jinou cestou nežli okopírováním, kopírovalo se tady Odborný technický dozor na specializovaných pracovištích Mechaniky Valdice měli výlučně odborníci, jimiž byli určeni specialisté, důstojníci vnitra. Prováděly se zde také přísně před vnějším světem utajené instruktáže osob, které se zdokonalovaly v dovednostech či se získávaly poznatky o různých technikách směřujících k získávání a odcizování informačních dat týkajících se nových perspektivních technologií. A ty byly následně používány ke zpravodajské činnosti.

Další neobvyklostí ve valtických podmínkách byla skutečnost, že vězňové pracovišť Mechaniky pracovali v časové mzdě (na rozdíl ode všech ostatních, kde se musely „plnit“ normy). Byl zde pouze jednosměrný provoz, dodržovaly se volné soboty a neděle i státem uznávané svátky. Taková privilegia žádná z valtických provozoven neměla.

Na pracoviště Mechaniky byli zařazováni především vězni s patřičnou technickou kvalifikací, praxí z civilního zaměstnání a dostatečně dlouhým trestem. Relativní výhodou pro uvězněné bylo, že Mechanika byla plně pod kontrolou Ministerstva vnitra.

Detail loga pracoviště Mechaniky

Nadřízení na tomto pracovišti byli důstojníci vnitra a tak životní a pracovní podmínky uvězněných byly rozhodně o několik stupňů lepší než kdekoli jinde ve Valdicích. V Mechanice pracovalo zhruba 100 až 150 vězňů, všichni skutečně technicky a odborně zdatní lidé. Řídící personál pracoviště Mechaniky tvořilo cca 30 příslušníků ministerstva vnitra, přičemž 2 z nich v týdenních intervalech vykonávali dozorcí činnost nad kázní a pořádkem zaměstnaných vězňů. Příslušníci vězeňského dozorového personálu útvaru SNV Valdice, a to ještě jen někteří přísně vybraní, na toto pracoviště měli pouze omezený přístup. Pokud bylo potřebné a nutné, kdykoliv provádět jakékoliv, i běžné kontroly nebo se kontroly speciálním zaměřením a prohlídky, třeba i kontroly požárního zabezpečení apod., tak tyto probíhaly pouze po předchozím oznámení vedoucímu důstojníkovi pracoviště Mechanika a za účasti jím pověřeného pracovníka. Např. požární prohlídky se konaly pouze v nočních hodinách. Na vstupních kovových dveřích jednotlivých dílen Mechaniky byla špehýrka – okénko, kterým se určení pracovník věznice přesvědčil, zda nedošlo k požáru či jiné obdobné události. Do prostoru dílny bez předchozího souhlasu nadřízeného příslušníka ministerstva vnitra, zodpovědného za chod pracoviště, vstoupit nesměl. Nikdo jiný či nepovolaný se na pracoviště Mechaniky Valdice bezdůvodně nedostal. Čtenář si může představit podle připojených fotografií, jak vyhlížela budova, v níž se pracoviště Mechaniky nacházela a dokonce i to, jak vypadalo její označení provozním logem. A na připojených reprodukcích dobového modelu věznice (který vytvořil jeden z valdických potrestaných v první polovině sedmdesátých let minulého století) lze i jednoznačně určit, kde v prostoru valdické věznice se původně pracoviště Mechaniky nacházela – z čelního pohledu vlevo od

hlavního vstupu do věznice podlouhlá budova se čtyřmi střešními nástavbami.

Medaile a její numismatická cesta

Zcela náhodně se objevila drobná medailka a s ní především i požadavek k jejímu určení. Bez znalosti předchozích informací by bylo ovšem více jak svízelné a problematické identifikovat a následně zařadit tuto jubilejní ražbu. Tak jak bylo v dřívější době naprosto běžným zvykem, připomínala se nejrůznější, tedy i pracovní výročí. Čtvrt stolení existence a činnosti tohoto zařízení federálního ministerstva vnitra již stálo za povšimnutí! Jak již bylo dříve připomenuto, na pracovištích Mechaniky Valdice bylo možno vyrobit cokoli a to „cokoli“ především ve výborné kvalitě. Proto bylo velením tohoto pracoviště ministerstva vnitra rozhodnuto, odměnit a dekorovat vybraný okruh pracovníků a příslušníků, při příležitosti čtvrtstoletí činnosti pamětní medailí. Udělování bylo provedeno pouze v rámci tohoto útvaru Federálního ministerstva vnitra, příslušníci útvaru SNV Valdice se na dekorování nepodíleli.

Tato pamětní ražba je drobné, umělecky a výtvarně nenápadité a především přísně a tématické miniaturní dílko, jinými slovy účelová drobná plastika. Jednostranné provedení a především barevný email ji dávají punc jisté neobvyklosti. Ovšem podmínky a důvody za kterých vznikla a byla následně udělována, ji činí velmi zajímavým a neobvyklým svědkem doby a místa, kde spatřila světlo světa.

Výtvarný návrh nevyšel ze žádné umělecké dílny nebo atelieru – je dílem jednoho z potrestaných, jehož jméno se ani díky pečlivému studiu materiálů a rozboru informací od ještě žijících pamětníků již nepodařilo zjistit. Pro potřebu odborníků a sběratelů alespoň uvádíme základní technické parametry ražby a další podrobnosti zjištěné z dostupných informací:

Autor:	neznámý
Materiál:	hliníková slitina, povrchově dotvořená barevným emailem, patinovaná do barvy zlatavé
Počet:	dle dostupných informací 100 kusů
Ražební ústav:	Mechanika Valdice, pracoviště FMV
Velikost:	průměr 45 mm

Pamětní medaile Mechanika Valdice

Popis. Medailová plocha lící strany je v barvě zlatavé. Výraznou dominantou lící strany medailové plochy je číslice 25 (výška písma 23 mm) v modré barvě, uprostřed aplikováno slovo „LET“ a pod ní logo pracoviště – velké tiskací písmeno „M“ v barvě červené (výška 15 mm). Nad ústředním motivem je ve vrchní části medailové plochy aplikována pěticípá hvězda v barvě červené (velikost 7 mm). Vrchní polovinu okraje medailové plochy zaplňuje opis (písmena patkami dovnitř, výška 3 mm): ZALOŽENÍ PRACOVISŤE – FMV MECHANIKA. Pod ústředním motivem je vodorovný nápis, letopočty: „ 1954 - 1979“ (výška 4 mm). Medaile je na okraji uzavřena dvěma kružnicemi: vnější, plná v červené barvě a vnitřní v barvě zlatavého podkladu je kombinací perlovce a čárek.

Náhodně objevená jubilejní medaile a několik fotografií nepřímo upozornilo nejen na nepříliš známou část uplynulé doby a její problémy, ale i další její vývojové podrobnosti, o kterých mnohdy ani pamětníci, kteří se domnívali, „že byli u toho“ mnoho nevědí. A u takových historických „drobností“ se nejen odborník, ale i poučený laik velmi rád zastaví a seznámí se s nimi.

Upřímné poděkování za to, že tento nevelký příspěvek mohl být vytvořen alespoň v takovéto podobě, patří všem pamětníkům z obou stran mříží, kteří po dlouhou dobu shromažďování informací a věcných podkladů s velkým porozuměním autora vyslechli a zodpovídali množství doplňujících dotazů. Bez jejich trpělivosti a porozumění by o činnosti pracoviště

Mechanika Valdice na historické mapě československého a českého vězeňství a možná i na mapě numismatické zbyla asi pouze ona pověstná „bílá skvrna“.

JUDr. Josef Nejedlý

Tábor nucené práce Dolní Jiřetín

Tábory nucené práce (dále jen TNP)³⁶ představovaly jednu z prvních masivních forem perzekuce, ke které sáhlo komunistické vedení Československa po převzetí moci v únorových událostech roku 1948. Vznik samotného systému TNP byl poměrně rychlý; v září 1948 začaly práce na zákoně č. 247/1948 Sb.³⁷ o táborech nucené práce, který byl schválen Národním shromážděním již o měsíc později 25. října 1948 a první tábor - TNP Kladno – Dříň - byl uveden do provozu již počátkem prosince téhož roku. Následován byl jen o pár dní později zřízeným TNP Dolní Jiřetín nacházejícím se v mostecké uhelné pánvi v severozápadních Čechách.

A právě existenci druhého tábora - TNP Dolní Jiřetín si dává za cíl shrnout předkládaná studie.³⁸

Předchůdci TNP Dolní Jiřetín

Objekty budoucího TNP měly ve sledované době poměrně bohatou minulost, neboť vznikly již za druhé světové války pro potřeby nacistického Německa. Mostecká uhelná pánev byla významnou oblastí dávno před revolučním rokem 1948 a jejího strategického významu si byli dobře vědomi i Němci před „Mnichovem“.

V prvním z nich, ubytovacím táboře č. 43³⁹, byli umístěni dělníci z východu. Jednalo se jak o totálně nasazené ruské dělníky a jejich rodiny, tak o sovětské válečné zajatce. Kapacita tohoto tábora byla kolem 1700 osob, za války jím prošlo přibližně 8000 lidí. Poválečný osud tábora symbolizoval charakter tehdejší doby, kdy se z něj stalo ubytovací středisko

³⁶ Z literatury k danému tématu např. KAPLAN, K.: *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha 1992; BORÁK, M.-JANÁK, D.: *Tábory nucené práce v ČSR 1948 - 1954*, Opava – Šenov u Ostravy 1996

³⁷ *Poslanecká sněmovna* (Parlament České republiky, poslanecká sněmovna [on-line], cit. 2.7.2007, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/015schuz/s015005.htm>)

³⁸ Studie je stručným výtahem stejnojmenné diplomové práce, kterou autor obhájil na FFUK v září 2008.

³⁹ Státní okresní archiv (SokA) v Mostě, f. ONV, inventární číslo (inv. č.) 134, evidenční (evid.) 20

k internování Němců, kteří se téměř přes noc stali bezprávnou menšinou. I po jejich odchodu se však tábora využívalo pro různé potřeby.

Druhým táborem, který později sloužil jako TNP, byl tábor č. 24.⁴⁰ Byl ještě o několik let starší než tábor č. 43 a ubytování v něm byli jak italští váleční zajatci, tak tzv. Ostarbeiter. Kapacita se pohybovala kolem 2000 osob a táborem postupně prošlo asi 5000 lidí. Jeho poválečná historie byla obdobná táboru č. 43.

Přípravy ke zřízení TNP v oblasti Mostecka

Budoucí TNP Dolní Jiřetín byl připravován pro nové potřeby od listopadu 1948 tak, aby byl připraven k 1. prosinci téhož roku. K tomuto datu byl dále jmenován velitel tábora, kterým se stal praporčík František Průcha⁴¹, a také první členové ostrahového oddílu. K 7. prosinci byl pak tábor výnosem ministerstva vnitra formálně zřízen jako TNP.⁴² Jeho kapacita se měla postupně zvyšovat, podle okamžitých potřeb. K 16. prosinci pak 1948 bylo připraveno 500 lůžek.⁴³ Ke stejnému dni byly připraveny i potraviny pro 300 osob, což svědčí o tom, že se počítalo se zařazováním osob již od poloviny prosince.⁴⁴

Problematika příkazovacích komisí

S chovanci⁴⁵ v táboře bezprostředně souvisí otázka komisí, které měly posílat zařazené do TNP. Tento systém se totiž mimo jiné lišil od pozdějších podobných táborových zařízení způsobem výběru a klasifikace osob, které se do něj mohly dostat. Patří do široké škály tzv. mimosoudní perzekuce, kdy byli lidé trestáni bez spáchání konkrétního činu, což mělo podle myšlení tehdejší mocenské skupiny znamenat revoluci v právu, neboť nepotřebuje trestní čin k zásahu a je tedy preventivní.⁴⁶ Systém TNP byl navenek budován zejména pro osoby vyhýbající se práci a narušující tak „*budovatelské úsilí všeho pracujícího lidu*“⁴⁷, zařazeným se mělo dostat „*převýchovy*“ ve smyslu získání dobrého poměru k práci a k lidově

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ ABS, f. E - 4, k. 1, a. j. 1 - Rozkaz ZV - SNB v Praze, číslo jednací (č. j.) II - 333/109 - 27/11 - 48 ze dne 29. listopadu 1948

⁴² ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 - Věc: TNP Dolní Jiřetín - zrušení, č. 1152 taj./50 - TNP - 006, str. 1

⁴³ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 1 - Hlášení velitele TNP v Dolním Jiřetíně ze 16. prosince 1948

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ TNP nebyl oficiálně vězeňský systém a lidé posláni do táborů nebyli vězni, označovali se jako „*chovanci*“ nebo „*zařazení*“.

⁴⁶ NA Praha, f. ÚV KSC, sign. 05/11, č. kart. 103, Zápis ze schůze členů krajských komisí pro zařazování osob v táborech nucené práce, konané dne 15. prosince 1948 v Brně

⁴⁷ *Poslanecká sněmovna* (Parlament České republiky, poslanecká sněmovna [on-line], cit. 2.7.2007, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/015schuz/s015005.htm>)

demokratickému zřízení. Takto byl alespoň zákon o TNP prezentován oficiálními představiteli. Ve skutečnosti se mělo jednat o zařízení, do kterých by se bez nutnosti soudního rozhodnutí dali na poměrně dlouhou dobu posílat odpůrci nového uspořádání splňující požadovaný politický rozměr, dále se pak díky nim měla získat početná levná pracovní síla pro potřeby průmyslových podniků. Té se v poválečném období příliš nedostávalo, ve sledovaném období i díky postupnému odsunu občanů německé národnosti. To byl problém i Severočeských hnědouhelných dolů (dále jen SHD), jejichž požadavek zněl 500 mužů pro různé práce v dolech a okolí.⁴⁸

Absenci soudů nahrazovaly v systému TNP tříčlenné komise jmenované KNV, které zařazovaly osoby do TNP většinou na základě pouhého doporučení bezpečnostního referenta ONV.

Kromě toho se do TNP automaticky posílali i lidé odsouzení za určité trestné činy, např. podle zákona č. 231/48 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky a několika dalších, které si samozřejmě předtím rovněž odpykali, což v praxi znamenalo dvojí trest za jeden přečin.

Do TNP Dolní Jiřetín měly dodávat osoby komise č. 2 pro Prahu - venkov, č. 3 se sídlem v Kladně, č. 4 se sídlem v Mladé Boleslavi, č. 5 v Plzni, č. 6 v Karlových Varech, č. 7 v Ústí nad Labem a č. 8 v Liberci.⁴⁹ Do 1. ledna 1949 údajně zahájila činnost jen komise č. 1 v Praze, do 1. února pak i komise dodávající muže do jiřetínského TNP č. 3, 4, 5 a 6.⁵⁰

Kategorie zařazených

Pro otázku posílání osob do TNP je rovněž důležitá kategorie zařazených. Ty se lišily podle pracovní schopnosti chovanců, později i podle věku, provinění a podle sociálního původu. Do TNP Dolní Jiřetín měly být zařazovány osoby kategorie A a B, tedy pro všechnu práci respektive schopni pro lehčí práci. Po změně rozdělení v roce 1949 se jednalo o osoby zdravotní skupiny B – t. j. osoby fyzicky méně zdatné, avšak zdravé, schopné i těžší práce. Podle stáří se mělo jednat o skupinu St – starší, 24 – 55 let, podle druhu provinění to byly osoby skupiny III.b – osoby vyhýbající se práci s pochybným zdrojem obživy a III.c – ohrožující pracovní morálku, a konečně podle sociálního původu to byla skupina IV S 1 – dělníci, drobní obchodníci a malí zemědělci.⁵¹

⁴⁸ BORÁK, M.-JANÁK, D.: *Tábory nucené práce v ČSR 1948 - 1954*, Opava – Šenov u Ostravy 1996

⁴⁹ NA Praha, kr. 43/1, Prozatímní pokyny MV ze dne 27. prosince 1948, č. 1620/22 – 17/12 – 1948 – BP/10

⁵⁰ ABS, f. E - 1, k. 4, a. j. 25 – Situační zpráva o táborech nucené práce k 31.lednu 1949, str. 2

⁵¹ KAPLAN, K.: *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. Praha 1992, str. 90

Vzhled tábora

Technický stav tábora nebyl zpočátku nejlepší. Přesto se podařilo zaměstnancům SHD⁵² a dalším osobám podílejícím se na přípravných pracích brzy zprovoznit objekt do stavu, kdy do něho mohli přicházet první zařazení.

V poznámce zprávy z velitelství SNB v Dolním Jiřetíně se můžeme poprvé dočíst, jak asi vypadal původní tábor č. 43 po skončení druhé světové války, dříve než zde vznikl TNP: „*Tábor byl postaven z budov určených pro polní stáje. Podlahy cihlové, okna malá (světlíky ve střeše). Lůžka dřevěná po dvou nad sebou a bez patřičných slamníků. V táboře byli ubytováni muži, ženy a děti, nemocní pohromadě.*“⁵³

V pozdějším TNP jisté změny přišly. Chovanci měli k dispozici slamníky, tábor byl jen pro muže a kapacita neměla být ani poloviční, což ovšem nebylo z důvodů zvětšení obytného prostoru pro jednotlivce, ale spíše nepoužitelností všech budov způsobené špatným provozním stavem. Rovněž hygienické podmínky se asi zlepšily, neboť v pouťorové době neměl režim k dispozici zdaleka tolik pracovní síly, jako měli Němci za války.

Další svědectví o vzhledu tábora č. 43 nám dává prohlídka z 22. října 1948, po které byl tento objekt definitivně navržen ministerstvem vnitra (dále jen MV) jako vhodný pro účely TNP.⁵⁴ Tábor se skládal ze sedmi obytných baráků, v jednom z nich pak byla situována společenská místnost, dále zde byly kuchyně, společná koupelna, pouhé tři venkovní latríny, skladiště, správní budova, strážnice pro ostrahu, a konečně budova tak typická pro tento typ objektu, odvěšivárna. Správní budova sloužila jako ošetřovna - ambulance, což vzhledem k podmínkám v systému TNP neznamenal mnoho.

⁵² Tábor byl majetkem SHD

⁵³ SOkA v Mostě, f. ONV, inv. č. 134, evid. 20

⁵⁴ ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Věc: Tábor SHD č. 43 v Dolním Jiřetíně u Mostu – příprava ke zřízení tábora nucené práce, č. 1622/3 – 3/11 – 1948, str. 1,2

Umístění TNP u Dolního Jiřetína

Jelikož se jednalo o tábor při uhelných dolech, a protože represe v této době ještě nedosahovaly pozdější úrovně, měli chovanci zřejmě dostatek uhlí jako topiva v kamnech, která byla v každé ubikaci. Interiér obytných baráků se zřejmě příliš nelišil od jejich válečných předchůdců a byly v něm dvojité postele. V každém z nich mohlo být ubytováno 16 až 20 osob.

Vzhledem k faktu, že se jednalo o represivní zařízení, byl tábor samozřejmě oplocen, jak se lze i dočíst ze zprávy MV: „Oplocení střediska jest vyhovující (vysoké betonové sloupy 2,5 m, nahoře zahnuté dovnitř, drátěné pletivo, nahoře ostnatý drát). Oplocení je jednoduché. Okna nejsou zajištěna proti útěku, je to vzhledem k dobrému oplocení také zbytečné.“⁵⁵

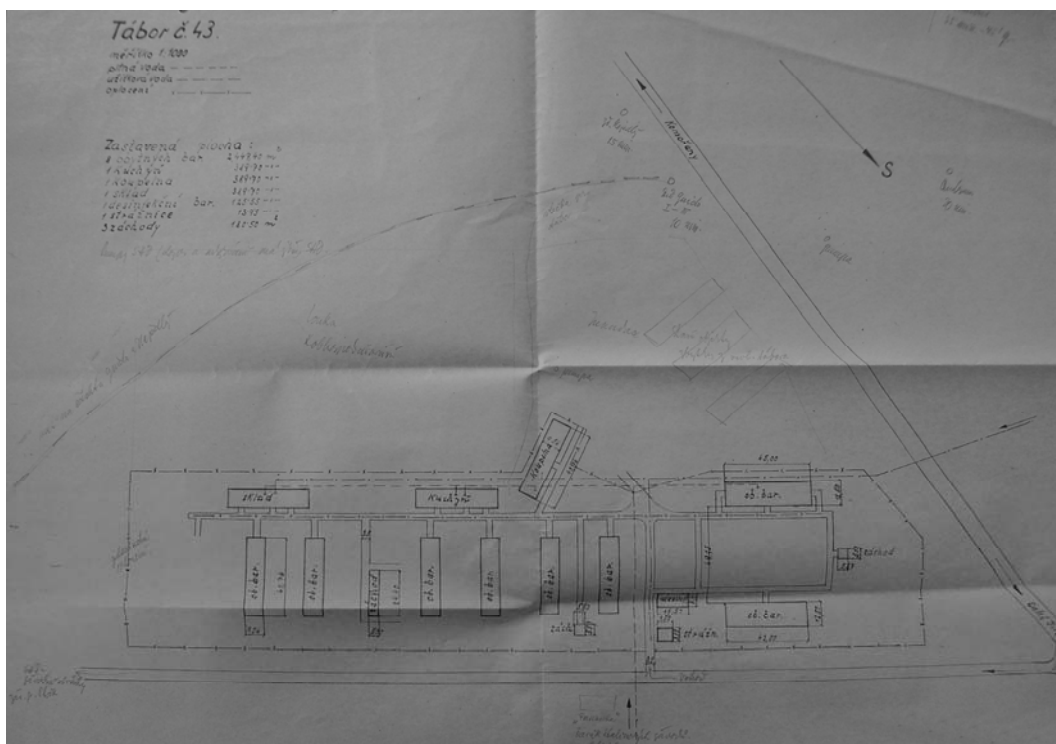
Ostraha a útěky z tábora

K zabezpečení tábora pak kromě oplocení samozřejmě patří i ostraha, v TNP Dolní Jiřetín se její početní stav udával v poměru 1 – 1 - 10, což znamenalo velitele, jeho zástupce a deset členů strážního oddílu.⁵⁶ Tento stav však nezůstal trvalý, počet členů ostrahového oddílu se postupně snížil až na pouhých sedm členů (1 - 6; velitel a 6 strážníků). Jak je i z těchto čísel patrné, byl ostrahový oddíl velmi malý ve srovnání s plochou, kterou

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ ABS, f. E - 4, k. 1, a.j. 1 – Tábory nucené práce – určení (strážných) ostrahových oddílů ze dne 28. prosince 1948

měli strážit, a samotným počtem chovanců. Bylo tomu tak hlavně proto, že TNP Dolní Jiřetín nepatřil díky charakteru zařazených mezi ty nejrepresivnější, spíše se nacházel na opačném pólu.

Stavební plán TNP č. 43

V táboře se uplatňoval více systém výchovy, který spočíval na principu úlev pro zařazené a měl vychovat k dobrovolné pracovní kázni.⁵⁷ Navíc zdejší chovanci chodili i do práce bez doprovodu, nakonec jejich hlídání na tak velkém prostoru, jakým doly dřívějších SHD stále jsou, bylo téměř vyloučené, případně by se muselo nasadit daleko více strážných, což by však neúnosně zvýšilo náklady na provoz tábora.

I proto je pozoruhodné, že docházelo z tohoto tábora pouze k malému počtu útěků, rozhodně ve srovnání s počtem chovanců, kteří se v průběhu existence TNP Dolní Jiřetín v táboře nacházeli. Případné útky pak nebyly v drtivé většině ze samotného tábora, ale při cestě do práce či z práce nebo přímo z pracoviště, na což upozorňovaly i zprávy MV. Např. podle Situační zprávy za prosinec 1949 počet takovýchto útěků tvořil až 90%.⁵⁸

⁵⁷ NA Praha, f. ÚV KSC, sign. 05/11, č. kart. 103, Příloha k situační zprávě č. j. 43 důvěrné (dův.) 49 – BP – 10, str. 2

⁵⁸ ABS, f. E - 1, k. 4, a. j. 25 – Situační zpráva o táborech nucené práce k 31. prosinci 1949, str. 5.

První zařazení a jejich pracovní nasazení

Každý TNP začal samozřejmě plnit svoji funkci až po nástupu prvních chovanců. A Dolní Jiřetín patřil v tomto ohledu vůbec k prvním táborům, neboť nástup prvních zařazených nastal ještě do konce roku 1948 (pravděpodobně byl i v tomto ohledu po TNP Kladno - Dřín druhý funkční). Prvních sedm chovanců sem bylo dodáno od ONV v Mostě a do zdejšího tábora přišli 28. prosince 1948.⁵⁹ Masivnější příliv osob přišel až po Novém roce, kdy se v průběhu ledna zvýšil počet zdejších chovanců až na 57⁶⁰. Co se týče pracovního nasazení, strávilo všech sedm prvních chovanců poslední tři prosincové dny roku 1948 na domácích pracích v táboře, kdy se pravděpodobně podíleli zejména na přípravách objektu pro další osoby⁶¹. Jak ukazují materiály MV, tak k prvnímu použití chovanců na práci v dolech došlo až 10. ledna 1949.

Prvním pracovištěm mimo tábor byl důl Quido u Dolního Jiřetína, ovšem nasazení chovanců zde bylo zprvu spíše epizodní. 12. ledna pak pro ně začaly směny i na dole Centrum u Dolního Jiřetína.⁶² Tato situace však vydržela jen do 29. ledna 1949, kdy došlo k přemístění tábora do jiného objektu.⁶³ Poté se pro TNP Dolní Jiřetín stal, pravděpodobně z důvodů větší vzdálenosti na předchozí pracoviště, hlavním pracovním místem důl Prezident Beneš, vzdálený od nového táborového objektu jen 15 minut⁶⁴.

Přemístění

Provoz TNP Dolní Jiřetín v táboře č. 43 dlouho netrval, neboť již koncem ledna 1949 došlo k jeho přemístění do staronového objektu č. 24a. Tento tábor zřejmě více vyhovoval předpokládaným požadavkům TNP, je rovněž možné, že měl příhodnější polohu pro zaměstnání chovanců na dolech. „Nový“ tábor byl připravován pro svůj účel již déle, přesto v době přesunu nebyl ještě zcela dohotoven. Ovšem vzhledem k nízkému stavu chovanců v době přesunu (41) i tak vyhovoval a na jeho

⁵⁹ ABS, f. E - 1, k. 6, a. j. 59 – Věc: Služební razítka a zpráva o činnosti TNP – hlášení, Odpověď k č. j. 1622/20 – 6/1 – 49 – BP/10.

⁶⁰ ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Přehled o pracovním použití příslušníků tábora v měsíci lednu 1949, č. j. 1622/16 – 7/2 – 49 BP/10.

⁶¹ ABS, f. E - 1, k. 3, a. j. 20 – Přehled o pracovním použití příslušníků tábora v prosinci 1948

⁶² ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Přehled o pracovním použití příslušníků tábora v měsíci lednu 1949, č. j. 1622/16 – 7/2 – 49 BP/10

⁶³ ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Věc: Tábor nucené práce - přemístění. hlášení ze 31.1.1949, č. 1622/89 - 4/2 – 49.

⁶⁴ ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Věc: Tábor nucené práce - přemístění. Hlášení ze 31.1.1949, č. 1622/89 - 4/2 – 49.

dokončení se pracovalo. Přemístění mělo podle hlášení z 31. ledna 1949 proběhnout 29. ledna 1949.⁶⁵

Provoz tábora do poloviny roku 1949

Přestěhování tábora mělo zřejmě na jeho chod zcela minimální vliv. Koncem ledna 1949 stále pokračovalo budování personálního zajištění (členy byli vedoucí osvětové výchovy, účetní tábora a hospodář tábora), k jehož ukončení došlo až na malé výjimky o měsíc později. Tábor tak byl v podstatě připraven k úplnému použití až od počátku března 1949. Po jeho přípravě a příchodu prvních zařazených se situace stabilizovala a v provozu docházelo pouze k občasným, i když pro jeho vývoj důležitým změnám. V průběhu sledované doby se výrazně proměnil hlavně počet osob, které byly do tábora přikázány, jak ukazuje následující tabulka.

Tabulka 1: Stav chovanců v TNP Dolní Jiřetín od 28. ledna 1949 do 30. června 1949.⁶⁶

Stav ke dni	28. 1.	28. 2.	31. 3.	30. 4.	31. 5.	30. 6.
Počet chovanců	57	174 ⁶⁷	235	253	288	282

Dne 25. května 1949 dosáhl TNP Dolní Jiřetín největšího naplnění ve své historii, kdy se v něm nacházelo 305 chovanců. To ovšem nebyla ani polovina předpokládané kapacity (nově se udávala od března 1949 konečná kapacita 740 osob⁶⁸).

Změny ve vedení

Na provoz tábora měly poměrně významný vliv dvě prohlídky nadřízených orgánů, které proběhly v průběhu července 1949. A skutečnosti, které při kontrole objevily, nám dost napovídají o uvolněných poměrech v táboře, a které se patrně výrazně podílely na následných personálních změnách. 6. srpna 1949 pak byl nahrazen dosavadní velitel

⁶⁵ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 11 – Hlášení velitele TNP Dolní Jiřetín o přemístění ze 31. ledna 1949.

⁶⁶ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 12 – Kniha denních stavov chovancov.

⁶⁷ Podle jiných pramenů jen 155.

⁶⁸ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Situační zpráva o TNP k 31. březnu 1949 ze dne 11.4. 1949, č. B - 43 dův. - 49 - BP - 10, str. 3.

Průcha nadporučíkem SNB Antonínem Markem.⁶⁹ Dále však byli zatčeni hospodář tábora a dva chovanci vedoucí hospodaření tábora (v systému TNP bylo obvyklé, že na těchto činnostech se podíleli i chovanci tábora), a také bývalý velitel strážního oddílu. Obvinění byli z různých machinací s táborovým majetkem.⁷⁰ Velitel Průcha byl později odsouzen na dva roky žaláře, kdy mu k výše zmíněným přečinům přibýlo ještě obvinění z braní úplatků.⁷¹

Kromě těchto spíše vynucených změn se rozšířil i personál tábora o tzv. pomocníka osvětáře (dále jen PO). Měl ulehčit veliteli a osvětovému instruktorovi při vedení písemné agendy, aby se ti mohli věnovat více přímo chovancům. Pomocník osvětáře neměl být členem ostrahy.⁷² Ve skutečnosti se nejednalo o žádnou výpomoc s prací. Cílem bylo „do všech táborů přidělit po jednom zvláště spolehlivém a stranicky uvědoměném orgánu SNB pro službu zpravodajskou a státně – bezpečnostní, jemuž by byl svěřen dozor nad osazenstvem celého tábora, a to jak osob z řad SNB, tak i zařazených. Toto posláním by bylo utajeno a veřejně by byl označen jako pomocník osvětového instruktora (PO) a svěřena mu kartotéka, evidence a statistika“.⁷³

Provoz tábora od července 1949 do března 1950

Po změnách v táboře se situace poněkud stabilizovala, alespoň na určitou dobu. Stav chovanců se po několik měsíců příliš neměnil, i když jejich počet pozvolna klesal. Větší pokles začal až na počátku roku 1950.

Tabulka 2: Stav chovanců v TNP Dolní Jiřetín od 31. července 1949 do 11. března 1950

Stav ke dni	31. 7.	31. 8.	30. 9.	31. 10.	30. 11.	3. 1.	10.1.	11.3.
Počet chovanců	250	239	225	223	183	197	172	125

⁶⁹ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 1 – Na výnos MV č. B – 170 dův./49 – BP/10 ze dne 3. srpna 1949, č. 2246/1949 – I dne 6. srpna 1949 a ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 1 – Hlášení A. Marka o převzetí funkce velitele v TNP Dolní Jiřetín, čj. 247/dův./1949.

⁷⁰ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Situační zpráva o TNP ku dni 31. srpnu 1949 ze dne 12. září 1949, č. B – 220 dův./49 – BP/10, str. 7.

⁷¹ ABS, f. E - 1, k. 2, a. j. 6 – Přehled o závadách ve službě velitelské a ostrahové za rok 1950.

⁷² ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 1 – Pomocník osvětáře – zařazení do TNP, č.48 – BP/10 ze dne 1. července 1949.

⁷³ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Porada na ÚV KSČ ze dne 7. června 1949.

Stejně tak pracoviště zůstávala stejná, hlavním byl nadále důl Prezident Beneš.

Od září 1949 máme výše zmíněné nové informace (viz kapitola Ostraha a útoky z tábora) o zmenšení strážního oddílu. Tato změna patrně přímo nesouvisela s počtem chovanců v táboře, neboť ten se od března 1949 do listopadu 1949 příliš neměnil, je tedy otázkou, proč k tomu došlo. Jednou z možností, proč a kdy, je doba kolem aféry velitele F. Průchy, neboť s ním byl vystřídán i ostrahový oddíl.

V ranních hodinách 3. října 1949 začala rozsáhlá perzekuční akce, tzv. akce T - 43. Sledovala dva hlavní na sebe navazující cíle. Jednak měla Prahu a další velká města „očistit od nepřátel režimu“⁷⁴, tyto osoby pak měly většinou skončit v TNP, neboť to byl druhý hlavní motiv, zajištění velkého počtu internovaných pro TNP.⁷⁵ Tento pokus režimu však nevyšel, pro účely této práce stačí sdělení, že akce skončila neúspěchem v lednu 1950.

Akce T - 43 se měla výrazně dotknout i dění v jiřetínském TNP. V jejím rámci totiž mělo dojít k přestěhování osazenstva z tábora č. 24 do tábora č. 25 ve Světci. Tábor č. 24 pak měl sloužit jako sběrný právě pro akci T - 43 a měl dodávat osoby na pracoviště Čs. dolů podle pokynů vládního zmocněnce pro horní podnikání v Praze.⁷⁶ Přemístění mělo proběhnout po 10. říjnu 1949, ale vzhledem k průběhu akce T - 43 se přesun nakonec neuskutečnil.⁷⁷ Tábor č. 24 se tedy nestal sběrným a zůstal nadále objektem TNP pro SHD.

V listopadu 1949 se potřetí měnil v TNP Dolní Jiřetín velitel. Dosavadní velitel A. Marek odstoupil na vlastní žádost a na jeho místo nastoupil od 10. listopadu 1949 vrchní strážmistr Josef Havlín.⁷⁸

Ani on však nevydržel ve funkci velitele do konce existence tábora, neboť byl „odvolán ze zdravotních důvodů“⁷⁹ a nahradil jej vstržm. Josef Opletal.⁸⁰

⁷⁴ TOTALITA.CZ - Vznik a vývoj totalitního režimu v Československu (© 1999 - 2007 Tomáš Vlček [on-line], cit. 3.7.2007, http://totalita.cz/kalendar/kalend_10.php).

⁷⁵ KAPLAN, K.: *Tábory...*, str. 114.

⁷⁶ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 11 - TNP Dolní Jiřetín - přemístění, v Praze 6. října 1949, č. 315 taj./D - 49 - TNP/006.

⁷⁷ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Situační zpráva o TNP k 31. říjnu 1949 ze dne 10. listopadu 1949, č. j. 395 taj./D/49 - TNP - 006, str. 2.

⁷⁸ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Situační zpráva o TNP k 30. listopadu 1949 ze dne 10. prosince 1949, č. j. 465 taj./D/49 - TNP/006, str. 3.

⁷⁹ ABS, f. E - 1, k. 4, a. j. 25 - Situační zpráva o táborech nucené práce k 31. lednu 1950, str. 4.

⁸⁰ Tamtéž.

Likvidace TNP Dolní Jiřetín

Konec provozu TNP Dolní Jiřetín přišel po necelém roce a půl jeho trvání. Důvodů k jeho zrušení pak bylo hned několik.

Tábor v posledních měsících své existence stěží plnil očekávanou funkci. V listopadu 1949 klesl stav chovanců pod 200 a trend úbytku osob stále pokračoval. Dolní Jiřetín navíc nebyl jediným zrušeným TNP v této době. Od počátku roku 1950 stihl konec ještě TNP pro muže i ženy v Českých Budějovicích a současně s koncem TNP Dolní Jiřetín i TNP pro muže v Kladně - Dubí. Nedostatek osob v celém systému TNP nutil MV k rušení malých táborů ve prospěch táborů velkých, zejména mělo dojít k posílení na jednom z nejdůležitějších úseků národního hospodářství, tedy v rudných dolech (uranové doly na Příbramsku a Jáchymovsku). Navíc byly tábory u uranových dolů oproti Dolnímu Jiřetínu nesrovnatelně přísnější, což byl také postupný trend celého represivního systému.

To, že TNP Dolní Jiřetín byl zrušen hlavně ve prospěch těžby v uranových dolech, je uvedeno i ve zprávě o jeho likvidaci z 9. března 1950 (měla proběhnout ke dni 12. března 1950). Pracovní síly z TNP Dolní Jiřetín (stejně jako z TNP Kladno – Dubí) byly přesunuty do TNP Jáchymov – Vršek, část pak do TNP Všebořice, což však byla povětšinou jen přestupní stanice do jiných TNP.⁸¹ Do konečné likvidace tábora zůstalo 18 chovanců, z nichž osm mělo být po skončení propuštěno.⁸²

Práce chovanců

Pracovní nasazení zařazených v TNP Dolní Jiřetín spočívalo v práci pro SHD, jednalo se tedy o důlní činnost a pomocné práce s tím spojené. Pracovišti se v průběhu trvání TNP Dolní Jiřetín staly doly Quido, Centrum, Edvard Beneš, Zdeněk Nejedlý a také dílny Komořany.

Chovanci z jiřetínského TNP pracovali na většině míst společně s civilními zaměstnanci bez kontroly složkami SNB. Hlídali je tedy pouze důlní dozorcí a vedoucí jednotlivých pracovních skupin. Zařazení v TNP sice formálně měli dostat stejné peníze za stejnou práci jako civilní zaměstnanci, ovšem bez příplatků, např. za práci o svátcích, přesčas apod., kromě toho dělali tu nejméně kvalifikovanou činnost.

Pracovní doba závisela na daných pracovištích, což znamenalo většinou tři směny po osmi hodinách, šest dní v týdnu, jak je to obvyklé při

⁸¹ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 6 – Věc: TNP – Dolní Jiřetín – zrušení, č. 1152 taj./50 – TNP – 006, str. 1.

⁸² NA Praha, kr. 43/3 – Zápis sepsaný dne 16. března 1950 v táboře nucené práce v Dolním Jiřetíne o konečné likvidaci.

práci v hornictví. Pracovní byla tedy sobota, v neděli měli (většinou) zařazení volno.

Jedním z hlavních pracovišť byl hlubinný důl Quido, kde chovanci pracovali přímo pod zemí, na nejtěžších hornických pracích. Tuto činnost vykonávali pouze ti se zdravotní klasifikací "A", tedy zdraví a schopní nejtěžších prací.⁸³ Toto pracoviště bylo patrně tím nejtěžším, na které se mohli zdejší zařazení dostat.

Hlavním pracovištěm pro TNP Dolní Jiřetín, co se počtu chovanců týká, byl důl President Beneš.⁸⁴ Na něm byla zaměstnána většina z nich, pracovaly zde asi 2/3 z celkového počtu chovanců v táboře a jistou dobu snad i všichni práce schopní.⁸⁵ Jelikož se jednalo o povrchový hnědouhelný důl, dělali chovanci hlavně pomocné práce u velkorýpadel, pomáhali při pokládání kolejí, kladli kabely, část z nich konala hasičskou službu z důvodů hoření vrstev uhlí a vůbec dělali tam, kde bylo potřeba velkého počtu dělníků pro méně kvalifikované činnosti.⁸⁶

Zdravotní péče v táboře

Vhledem k tomu, že kvalita táborového zdravotnictví zcela závisela na tom, zda mezi chovanci tábora byl někdo s lékařskou praxí či alespoň zkušenostmi, je zřejmé, že se o nějaké zdravotní péči nedá ani dost dobře mluvit. Hlavní náplní táborového lékaře zřejmě bylo ošetřování pracovních úrazů a drobných zranění, poněvadž k těm muselo při těžkých pracích na povrchu, a ještě více v hlubinném dole, docházet velmi často, i proto, že chovanci neměli k dispozici téměř žádné ochranné pracovní pomůcky. K nějaké závažnější epidemii mezi chovanci pravděpodobně nikdy nedošlo, alespoň se o ní nezmiňují v souvislosti s Dolním Jiřetínem zprávy MV, které zdravotní stav v táborech sledovalo. Každopádně na špatnou zdravotní péči nikdo přímo v TNP Dolní Jiřetín nezemřel, k úmrtím docházelo pouze v práci či na útěku.

„Jediný, co tam bylo špatný, byla mizerná lékařská péče.“⁸⁷

Takto se vyjádřil o zdravotní situaci pamětník A. S., který jinak poměry v táboře nehodnotí nijak hrozně. Rovněž vzpomíná, že v jednu

⁸³ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 3 - Hlášení velitele TNP Dolní Jiřetín MV dne 2. prosince 1949, č. 225 taj./Z – 49 – TNP/006 ze dne 1. prosince 1949.

⁸⁴ *Komořansko – minulost a současnost*, Lom u Mostu 1993, str. 29; spolu s dolem Quido tvořili později Důl Obránců míru a později došlo ke spojení s dolem ČSA, jehož je nyní součástí.

⁸⁵ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 12 – Kniha denných stavů chovanců.

⁸⁶ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 3 - Hlášení velitele TNP Dolní Jiřetín MV dne 2. prosince 1949, č. 225 taj./Z – 49 – TNP/006 ze dne 1. prosince 1949.

⁸⁷ Osobní rozhovor autora s pamětníkem A.S. Tento rozhovor byl pořízen při třech setkáních, a to 5.března.2007, 14. května 2007 a 4. června 2007.

dobu byl jejich „lapiduchem“, tedy táborovým lékařem či jeho pomocníkem student, který měl vystudované tři nebo čtyři semestry lékařské fakulty.

Samospráva

Zvláštním orgánem podílejícím se na chodu tábora byla v prvních letech fungování systému TNP instituce samosprávy. Měla se stát pro chovance školou, ve které poznávají důležitost kolektivní práce.⁸⁸ Přestože se její pravomoci v jednotlivých táborech lišily, nebyla patrně v TNP Dolní Jiřetín zcela prázdným pojmem. V souvislosti s ní se totiž ve zprávách z Dolního Jiřetína objevují informace, že se jí podařilo prosadit některé své návrhy. Hned po ustanovení byl např. vyměněn dosavadní kuchař a nahrazen jedním z chovanců, údajně odborníkem. Kromě toho si samospráva odhlasovala i postavení táborové kantýny⁸⁹, která skutečně existovala, jak se lze dočíst v dobových dokumentech a je i potvrzena pamětníkem A. S., dále se na její popud zakoupilo rozhlasové zařízení,⁹⁰ mikrofon a jiné blíže nespécifikované sportovní a kulturní potřeby z dobrovolné sbírky chovanců.⁹¹

Osvětová výchova – propaganda režimu

Odeslání osob do tábora a nucená práce jako převychování nemohly být jediné metody, jak dosáhnout, aby proběhla „základní přeměna k myšlení a jednání zařazených osob k novému chápání práce jako čestné občanské povinnosti a tím i jejich převýchova ke kladnému poměru k lidově demokratickému zřízení“.⁹² Bylo nutno je politicky vzdělat, aby se mohli po propuštění zařadit do společnosti jako řádní občané. Na tuto činnost byl brán ze strany MV významný zřetel, což dokládají i zprávy vydávané referátem osvěty každý měsíc souběžně se Situačními zprávami za jednotlivé měsíce.

„Převýchova“ probíhala většinou formou povinných školení, která se konala několikrát do měsíce, a prováděli je osvětoví referenti. Přednášející k tomu měli k dispozici promítačku na filmy a zejména táborovou knihovnu

⁸⁸ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Pokyn č. 6 k provádění pol. a osvět. výchovy v TNP, v Praze dne 24. června 1949.

⁸⁹ ABS, f. E - 4, k. 8, a. j. 5 – Ustavující schůze táborové rady v Dolním Jiřetíně dne 11. února 1949.

⁹⁰ NA Praha, kr. 43/3 – Doklad k příjmu při konečné likvidaci TNP Dolní Jiřetín, dne 15. března 1950.

⁹¹ NA Praha, kr. 43/3 – Vyúčtování dobrovolné sbírky chovanců, dne 15. března 1950.

⁹² NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Osvětová výchova v TNP a její nedostatky, I. Účel a cíl výchovy v TNP.

s pečlivým výběrem literatury. Přednášela se témata jako např. „*Ústava 9. května, Pětiletý plán – cesta k socialismu nebo 20 let v čele KSČ (Kl. Gottwald)*“.⁹³ Rovněž byly dodávány do táborů noviny a časopisy (Rudé právo, Práce a Tvorba)⁹⁴, neboť i četba měla pomoci při „převýchově“.

Závěr

TNP Dolní Jiřetín vznikl v prosinci roku 1948 a jeho existence jakožto TNP byla ukončena v březnu 1950, tedy po méně než roce a půl trvání provozu. Vystřídali se v něm čtyři velitelé a kolem několika desítek strážných. Prošlo jím několik set zařazených, kteří měli zejména vypomoci jako levná pracovní síla pro SHD, jejich přesný počet se už asi nikdy nedozvíme. Je to obrovské číslo, ale v představách tehdejších mocipánů se muselo jevit jako významný neúspěch. Vždyť tábor byl připraven na mnohem větší počet zařazených, než kolik jich nakonec zdejší TNP prošlo. Ani jednou nedosáhl tábor alespoň polovičního naplnění. Přitom takto málo zaplněné TNP nebyly rentabilní, jak dokazují samotní bývalí provozovatelé těchto zařízení.⁹⁵ Perzekuce chovanců patrně nedosahovala nijak velké míry, práci vykonávali víceméně stejnou jako civilní zaměstnanci.

I toto krátké shrnutí napovídá, že se nejednalo o tábor s nějak hroznou pověstí, spíše zde byly podmínky k životu lepší než v mnoha jiných TNP. Práce v hnědouhelných dolech, kterou chovanci museli dělat, byla jistě namáhavá, zejména pro mladé a fyzicky nepřipravené osoby, avšak na rozdíl od např. táborů při uranových dolech zde riziko dlouhodobých zdravotních následků bylo výrazně menší. Poměry zde po většinu času patrně výrazně ovlivňovala všudypřítomná korupce, velitelem počínaje a ostrahovou službou konče.

Toto vše výše řečeno by ovšem nemělo navodit dojem, že tábor byl nějakým ekvivalentem domácího vězení či čehosi podobného. Muži, kteří sem byli přikázáni, zde nebyli dobrovolně, ale často za nějaké, v normálním právním státě nepodstatné delikty nebo dokonce jen preventivně, kvůli možnosti, že by je mohli spáchat. Již při přípravě zákona o TNP se tak ze samotných řad KSČ nesměle ozývalo, že by mohl být tento zákon protiústavní, což pochopitelně celý projekt nezastavilo. I přes absenci vyloženě násilnických metod ve zdejších táboře, docházelo k obohacování

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Zpráva MV o vykonaných opatřeních ze dne 11. prosince 1948, č. 1620/2 – 11/12 – 1948 – BP/10.

⁹⁵ NA Praha, f. ÚV KSČ, sign. 05/11, č. kart. 103, Situační zpráva o TNP za rok 1949 ze dne 10. ledna 1950, č.j. 1026 taj./50 – TNP/006, str. 3.

na úkor chovanců, ti nedostávali přídavky ke mzdám, mohli vykonávat jen málo kvalifikované práce, čemuž odpovídala právě i mzda, ze které jim v konečném důsledku byly strženy stěží identifikovatelné částky, a pouze zbytek tak dostali jako výplatu. Stěžovat si nemělo valnější efekt. Nátlak tedy nebyl na zařazené přímo fyzický, ale spíše skrytý, psychický, tito byli soustavně „zpracovávaní“ prorežimní propagandou, která měla zaručit jejich další „správný“ život. Kromě samotného zařazení navíc zákon o TNP umožňoval vystěhování z bytů nebo domů či zabavení majetku, čímž se efekt represí ještě výrazně zvyšoval.

Mgr. Jan Trögl

Ministerstvo pro místní rozvoj

Politický vývoj zákona o táborech nucené práce (TNP)

Prvním veřejným a otevřeným vystoupením na podporu zřízení TNP byla zpráva organizace KSČ v pražském kraji, která navrhla kromě pracovních táborů také odnětí živností, bytů a motorových vozidel šmelinářům a rozvratníkům. Toto stanovisko bylo údajně podepřeno „*resolucemi dělnictva z celé republiky, které žádaly nejostřejší postup proti škůdcům lidově-demokratické republiky.*“

Na základě těchto rezolucí předsednictvo pražského kraje KSČ schválilo „*v souhlase s přáním pražského pracujícího lidu*“ návrh krajskému akčnímu výboru na nejostřejší postup proti šmelinářům, rozvratníkům a škůdcům všeho druhu. V tomto návrhu žádalo předsednictvo krajského výboru KSČ okamžité zřízení pracovního tábora pro šmelináře a rozvratníky a škůdce, odnímání živnostenských oprávnění, bytů a motorových vozidel šmelinářům, národní správu na černé stavby a mnoho jiných opatření. Návrh zároveň uložil všem pražským úřadům ostrý boj proti šmelině.

Všem trestním senátům ÚNV bylo uloženo přísnější trestání zjištěných přestupků cenových, zásobovacích a stavebních. Každé provinění mělo být projednáno do 14 dnů ode dne zjištění přestupků. Ve zvláštních případech mělo být nařízeno veřejné přelíčení. Šmelina tak měla být potírána podle systematického plánu, který počítal se spoluprací závodních rad.

Živnostenská oprávnění podle tohoto návrhu měla být odňata v tom případě, bude-li vynesena trest pokuty nad 20.000 Kč nebo jakýkoliv trest na svobodě. Stejně tak měl být potrestán každý živnostník, byl-li po druhé odsouzen podle zákona o potírání černého obchodu. Živnostníci potrestání

ztrátou živnostenského oprávnění měli být ihned nahlášeni úřadu ochrany práce, kterému bylo uloženo, aby je zařadil nejdéle do týdne do pracovního procesu mimo Prahu, případně do pracovních táborů. Úřad ochrany práce měl podle tohoto návrhu zařazení mimo Prahu hlásit okamžitě bytovému úřadu, který provedl zabránění, nebo nucenou výměnu bytu. Kde nebylo možné likvidovat obchod, nebo živnost podle uvedených měřítek, byla dosazena národní správa.

Všem osobám, které byly takto potrestány a byly majiteli motorového vozidla, mělo být toto motorové vozidlo do týdne odebráno a to ať již patřilo potrestanému osobně, jeho firmě, nebo jeho manželce. Zabavená vozidla měla být přidělena do národní správy spolehlivým lékařům.

Pražský kraj KSČ dále navrhl překontrolování všech černých staveb, soukromých domů a vil na území Velké Prahy. Kde byl takový objekt postaven ze spekulacních důvodů, měl být dán pod národní správu.

Podle návrhu měla být také v Praze provedena revize hospodaření všech nájemců a pachtýřů obecních velkostatků a nespolehliví měli být ihned vyměněni. Také na hospodářství, která i přes upozornění neplnila kontingenty, měla být uvalena národní správa. (Krávy, které podezřele málo dojily, byly dány na pozorování do některého z obecních velkostatků).

Návrh předsednictva krajského výboru v závěru žádal, aby případná odvolání byla vyřízena nejdéle do týdne tak, aby průběh celé akce nemohl být brzděn.

Návrh předsednictva pražského kraje byl podle vyjádření předsednictva „*v plném souhlasu s resolucemi, které pracující lid celé republiky posílá straně a vládě*“.

Vládní návrh zákona o táborech nucených prací byl předložen sněmovně jako přísné opatření proti těm, kteří se vyhýbají práci. Jako odůvodnění bylo sděleno, že ústava prohlašuje práci za občanskou povinnost, a proto musí být zavedena přísná opatření proti těm, kteří se vyhýbají práci, a tím rozvracejí hospodářskou a politickou výstavbu státu. Jedním z takových opatření jsou tábory nucené práce.

TNP byly zřízeny na základě zákona 247/48 Sb. o táborech nucené práce který byl schválen 25. října 1948. O počtech zařazených lidí do TNP existují velmi rozdílné údaje. Podle střízlivých odhadů lze konstatovat, že TNP prošlo na 20 tisíc občanů. Na území Československa existovaly TNP v letech 1948 - 1954, a budovaly se v místech s nedostatkem pracovní síly (doly, hutě, železárny, stavební závody, státní statky). K tomu, aby byl občan zařazen od TNP, nemusel spáchat žádný trestný čin. Zákon 247/48 Sb. znamenal průlom do práva, neboť nepotřeboval trestný čin k

postihu. Šlo to tzv. preventivní zákon, který předcházel trestnému činu.⁹⁶ Stačilo pouhé podezření, že čin může být spáchán, a potenciální pachatel byl preventivně umístěn do TNP. Význam TNP spočíval především v izolaci nepřátel tehdejšího zřízení, tito se měli v TNP převychovat prací, za kterou dostávali řádnou mzdu, a politickými školeními na platné spoluobčany budující komunistickou společnost. Jak o chovance těchto táborů, tak i o rodinné příslušníky mělo být postaráno tak, aby nestrádali.

Některé z důvodů, pro které byly přidělovány první osoby do TNP: *„...stýká se s cizinou, jeho sestra je rakouskou státní příslušnicí, nemá kladný poměr ke zřízení, poslouchá cizí rozhlas, nesouhlasil se znárodněním, šířil nepravdivé zprávy, majitel přepychové vily, majitel domu, stýká se s reakcionáři, hazardní hráč, vyhýbá se práci, manželka byla proti znárodnění.“*

Podle tehdejších směrnic zařazení do TNP nebylo trestem, avšak doba strávená v TNP se zapisovala do trestního rejstříku. Pachatelé trestných činů, kteří byli odsouzeni podle zákona 231/48 Sb. (na ochranu lidově demokratické republiky), měli být automaticky po vykonání trestu zařazeni do TNP.

Do TNP mohl být zařazen člověk ve věku od 18 - 60 let až na výjimky bez řádného soudu, na dobu 3 měsíců až 2 let, z rozhodnutí funkcionářů Národních výborů, členů KSČ a KSS, kteří si tak často vyrovnávali účty nejen se svými politickými odpůrci. O přikázání do TNP většinou rozhodovaly tříčlenné komise, jejich členy a náhradníky jmenoval Krajský národní výbor. Za celý rok 1949 zařadily komise do TNP celkem 9061 spoluobčanů. Příkazovací komise od prosince 1948 do srpna 1950 projednaly 31 tisíc návrhů a přikázaly do TNP 16.691 osob. Po zrušení zákona 247/48 Sb. existenci TNP upravil zákon č. 88/50 Sb. (Trestní zákon správní) a zákon č. 86/50 Sb. (Trestní zákon). Vydáním těchto zákonů došlo k rozdělení působnosti v zařazování osob do TNP mezi Místní národní výbor a MV. Ve smyslu zákona 88/50 Sb. jsou MV zřizovány trestní komise při ONV a trestní odvolací komise při Krajském národním výboru. Od svého vzniku patřily TNP pod působnost ministerstva vnitra. V polovině roku 1951 přešly TNP (s výjimkou „uranových“ TNP a „vojenského“ TNP Mírov) do pravomoci ministerstva spravedlnosti. Ministerstvo spravedlnosti zavedlo pro TNP nové označení, a to přechodně nápravná zařízení a jejich chovanci byli nazýváni vězni. Definitivní konec TNP přinesl až zákon č. 102/53 Sb. (novela některých ustanoveních trestního práva správního).

Ostrahovou službu obstarávali příslušníci SNB. Ke dni 31. 12. 1949 vykonávalo tuto službu v TNP celkem 297 příslušníků SNB. Za rok 1949

⁹⁶ NA Praha, f. UV KSČ, kart. 104. Branně bezpečnostní komise ÚV KSČ.

se pokusilo 902 chovanců o útěk, což je téměř 11% z celkového počtu chovanců TNP (8275). Téměř 90% útěků se uskutečnilo z pracovišť, která měla být podle tehdy platných ustanovení střežena závodními strážemi. Střežení však bylo prováděno velmi neprofesionálně, nezodpovědně a na mnohých pracovištích nebylo prováděno vůbec. Jen za měsíc září 1950 uprchlo z TNP 87 chovanců, bylo dopadeno nebo se do TNP dobrovolně vrátilo 98 osob.

Osoby zařazené do táborů dostávaly za svou práci plat podle pracovního výkonu a podléhaly národnímu pojištění. Přiměřená část výtěžku připadla na výživu příslušníků jejich rodin. Osobám v táborech se dostalo „*mravní, odborné a osvětové výchovy*“.

TNP se začaly zřizovat v různých místech republiky. Komunistická strana prostřednictvím denního tisku rozpoutala mediální kampaň proti nepřátelům budovatelského úsilí pracujícího lidu, podporující zřizování TNP. Záležitost byla postavena tak, že je to prvořadá vůle lidu, zvláště pracujících.

Rozdělení táborů (stav k 29. 7. 1949)

- a) podle tělesné zdatnosti
 - těžká: doly, hutě
 - normální: stavební podniky, vápenky, cementárny, lomy, cihelny
 - lehká: zemědělské podniky, dílenská práce v TNP
 - pomocná: udržovací práce v TNP
 -
- b) podle sociálního původu a stupně provinění
 - TNP s politickými delikventy a zřejmými nepřáteli zřízení (TNP zřizovat bez ohledu na pracovní příležitosti a rentabilitu s vysokým stupněm ostražitosti – plánuje se Brno, Hodonín, Pardubice)
 - TNP pro ostatní provinilce – šmelináře, porušovatele pracovní morálky s nižším stupněm, ostražitosti
 - TNP pro mladistvé provinilce (18 – 25 let)
 - TNP pro ženy – odděleně mladistvé, prostitutky aj. ⁹⁷

Ukázky z dobového celostátního tisku:

⁹⁷ Tamtéž.

Zřízení pracovních táborů

Praha 5. října (č). Podle návrhu ministra vnitra V. Noska schválila vláda v úterý osnovu zákona, kterým se zřizují nucené pracovní tábory. Jejich hlavním cílem je vychovat práci v prvé řadě ty osoby, které svým způsobem života, svými činy a svým dosavadním postojem k lidově demokratickému státu ukázaly, že se nechtějí podříditi jedné z hlavních zásad naší ústavy, podle níž každý občan má nejen právo na práci, ale je současně též povinen přispívat svou prací k prospěchu celku.

ONV v Pardubicích zřídil oblastní pracovní tábor

Krajský akční výbor NF v Pardubicích dal na podkladě mnoha resolucí, v nichž pracující lid žádá potrestání všech reakčních živlů a povalečů, pokyn ONV, aby přísně zakročil proti všem rozvratníkům. ONV se rozhodl zříditi ze zemské donucovací pracovní v Pardubicích oblastní pracovní tábor a vydal prohlášení, že bude nejpřísněji stíhat všechny osoby, podléhající pracovní povinnosti, které se na základě falešných údajů práci vyhýbají.

Vládní návrh zákona o táborech nucené práce předložen sněmovně

Přísná opatření proti těm, kteří se vyhýbají práci

Naše ústava prohlašuje práci za občanskou povinnost a proto musí být zavedena přísná opatření proti těm, kteří se vyhýbají práci, a tím rozvracejí hospodářskou a politickou výstavbu státu. Jedním z takových opatření jsou tábory nucené práce. Vládní návrh zákona o jejich zřízení byl již předložen k projednání parlamentu.

Do pracovních táborů budou zařazeny tělesně a duševně způsobilé osoby ve věku od 18—60 let, které se vyhýbají práci nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení a hospodářský život,

zvláště veřejné zásobování, a osoby, které jim to umožňují.

Dále sem přijdou osoby odsouzené podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky, kterým se má po odpykání trestu dostat ještě zvláštní výchovy, a osoby, odsouzené podle zákonů o stíhání černého obchodu, o trestní ochraně provádění dvouletého plánu a o trestní ochraně národních podniků. V prvních dvou případech rozhodnou o zařazení do pracovních táborů komi-

se krajských národních výborů. Než zahájí činnost bude jejich působnost vykonávat ministerstvo vnitra.

Do táborů budou moci být zařazeny osoby na dobu od tří měsíců do dvou roků.

V táborech budou též odpykávány správní tresty na svobodě delší 3 měsíců, v tom případě, že by měly být vykonány v donucovací pracovně.

Osoby zařazené do táborů budou dostávat za svou práci plat podle pracovního výkonu a budou podléhat národnímu pojištění. Přiměřená část výdělku připadne na výživu příslušníků jejich rodin. Osobám v táborech se dostane mravní, odborné a osvětové výchovy.

Pro rozvratníky pracovní tábory

od - Praha 25. září

Předsedovi vlády Antonínu Zápotockému přichází tisíce resolucí a připisů ze závodních schůzí pracujícího lidu. Pracující lid plní díle dvouletky, přesvědčuje se, jak se zvedá úroveň nejširších vrstev, zvyšuje úsilí a výrobu jako vděk vládě za zvýšení potravinových přidělů, chce prostě ochotně a všemi silami plnit své povinnosti a pozoruje proto s nevolí pokusy reakce o rozvracení a zdržování vývoje k lepšímu životu a socialistickému řádu. Slibujeme vystupňovat svůj pracovní výkon, ale zároveň žádáme, aby provokatéři, štváči a rozvratníci byli dáni do pracovních táborů a s nimi povaleči, kteří kazí morálku v závodech, píší zaměstnanci Tesly ve Strašnicích. K nim se ve stejném smyslu připojují zaměstnanci brněnské Včely, okresního finančního ředitelství, n. p. Bondy, Matador. Zaměstnanci liberecké nemocnice žádají potrestání škůdců, kteří se staví proti lidově demokratickému zřízení v řadách Sokola a církve. Věříme, píší, že skutečná práce v pracovních táborech by jim vyhnala z hlavy protistátní paktování se zahraniční reakcí. Po léčbě rozvratníků v pracovních táborech volají občané z Pastvin, Boletic, Vysonína, Kunětic, Dlouhoňovic, z pražských jatek, z poštovního úřadu v Děčíně, z Pardubic, Poličky, z Ervěnické elektrárny, ze závodu Slavkovský porculán, z Hospodářského družstva a Zemědělské a obchodní společnosti v Uherském Brodě z Agrostroje v Hrádku nad Nisou, z Panaru v Choreních, z České Rybné a volají po něm i ženy z plenárky RČŽ v Lokti. Osazenstvo nár. pod. Baťa v Třebíči žádá brzké zřízení nucených pracovních táborů a rovněž zaměstnanci finančních úřadů v Děčíně požadují oddělení sabotérských živlů od řádných občanů. Pracovní tábory se doporučují pro ty, kdo neplní dodávkové povinnosti a ohrožují výživu dětí. Vojáci z Mostu doporučují stejný prostředek proti reakčním živlům, šmelinářům, proti těm, kdo neplní dodávkové povinnosti a vyhýbají se práci. S nimi spojují svůj hlas zaměstnanci Tatry v Kopřivnici, horníci dolu Jeremenko v Ostravě a mnozí jiní.

Tak jde resoluce za resolucí, ve všech slib, že pracující budou za všech okolností podporovat presidenta republiky a vládu Antonína Zápotockého a zároveň požadavek neúprosného boje s reakcí, vydání zákona na ochranu lidově demokratické republiky a zřízení pracovních táborů pro rozvratníky, šmelináře a povaleče.

Jak sděluje Práce, byly už v Kladně, Pardubicích a v Karlových Varech zřízení kárné tábory.

Eduard Vacek

Použité prameny a literatura:

NA Praha, f. ÚV KSČ.

ABS Praha, f. K. Rameš

Kaplan, K.: Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954. Praha 1993.

Borák, M. Janák, D.: Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 195, Opava 1996.

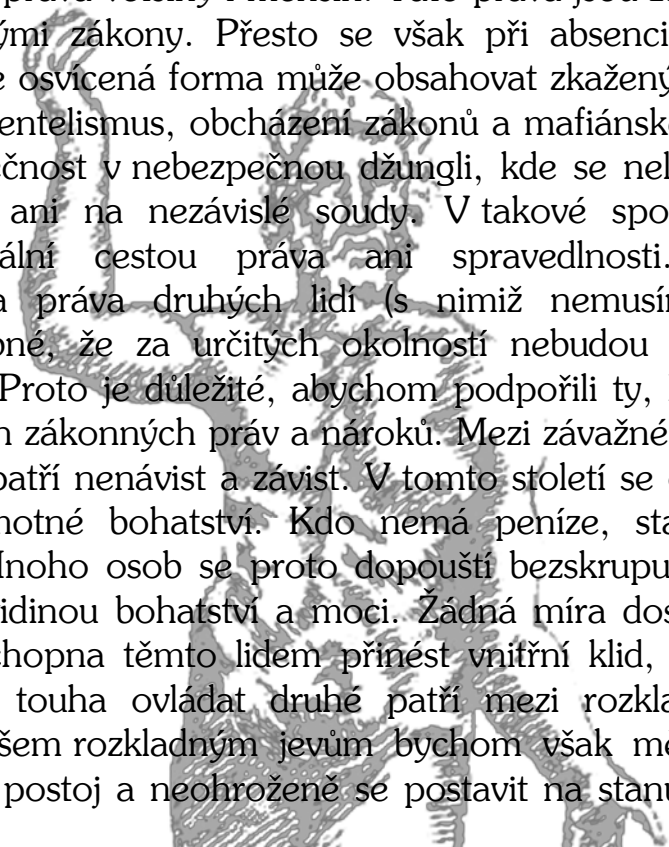
Základy občanské mravouky

Souboje

Všechny souboje, ať historické, či současné, dokonce i ty které jsou vedeny ve jménu ochrany cti atd. jsou nemravné. Nikdo by neměl iniciovat, ale ani přijímat výzvu k souboji. I když dnes při souboji nejsou používány klasické smrtící zbraně a souboj zpravidla nekončí smrtí poraženého, je třeba si uvědomit, že vítězem všech těchto šarvátek není ten, kdo má mravní převahu, nebo pravdu, ale ten kdo je největší rváč. Účastníci zpravidla nerespektují fair play, ale používají nečestné taktiky. Také se stává, že i tzv. souboj na pěsti končí tak, že někdo vytáhne nůž, nebo použije to, co najde na zemi, aby z toho učinil smrtící nebo zraňující nástroj.

Společenský rozvrat

Rasové, nacionální, náboženské, politické či hospodářské důvody stojí na počátku rozkladných společenských událostí. Tyto příčiny se však nesmí urovnávat násilím, ale výchovou a vzájemnou úmluvou. Často je používáno rčení, že *život je boj*. Na tomto rčení je mnoho pravdy, ale nelze tím rozumět takový boj, který by se domáhal výsad na úkor druhých lidí. Jde o boj, jenž vedeme v první řadě se sebou samým, abychom směřovali k lepší osobní kvalitě, ať mravní, vědomostní, kulturní, atd. V druhé řadě můžeme vést společenský, občanský, politický boj čestnými prostředky v souladu s etickými principy za obecné zvýšení kvality života a kulturní úrovně společnosti. Jakákoli jiná forma boje je nemravná, zvláště pokud jsou zneužívány mocenské a politické prostředky k vyřizování si účtů s domnělými nepřáteli, s osobami jinak smýšlejícími vyznávajícími jiné kulturní hodnoty, atd. Demokratická forma vlády je politickým rámcem, kde mohou být

uplatňována práva většiny i menšin. Tato práva jsou zaručena ústavou a demokratickými zákony. Přesto se však při absenci etiky a morálky může stát, že osvícená forma může obsahovat zkažený obsah. Korupční prostředí, klientelismus, obcházení zákonů a mafiánské praktiky mohou změnit společnost v nebezpečnou džungli, kde se nelze spolehnout na státní moc, ani na nezávislé soudy. V takové společnosti se nelze domoci legální cestou práva ani spravedlnosti. Pokud nejsou respektována práva druhých lidí (s nimiž nemusíme souhlasit), je pravděpodobné, že za určitých okolností nebudou respektována ani naše práva. Proto je důležité, abychom podpořili ty, kteří se nemohou domoci svých zákonných práv a nároků. Mezi závažné rozkladné jevy ve společnosti patří nenávist a závist. V tomto století se opět stalo vůdčím tématem hmotné bohatství. Kdo nemá peníze, stal se podřadným člověkem. Mnoho osob se proto dopouští bezskrupulózního jednání a dere se za vidinou bohatství a moci. Žádná míra dosaženého majetku však není schopna těmto lidem přinést vnitřní klid, jistotu a stabilitu. Hrabivost a touha ovládat druhé patří mezi rozkladné společenské prvky. Ke všem rozkladným jevům bychom však měli vždy zaujmout nesmiřitelný postoj a neohroženě se postavit na stanu práva, pravdy a tolerance.

Důvěra

Možná jsme již slyšeli, že všechno, na čem člověk zakládá své blaho, má být postaveno na pravdě. Každý osobní styk mravních osob se proto vytváří na vzájemné důvěře. Bývaly doby, kdy stačilo pouhé slovo, aby byly uzavřeny dohody se závažným obsahem. Mravní úpadek společnosti způsobil, že dnes nezaručí naplnění smluv ani jejich písemné provedení stvrzené advokáty. Naše vlastní představy, myšlenky a soudy můžeme korigovat porovnáním s reálným životem. Nitro druhých lidí nám však zůstává skryto. Proto je nutná vzájemná důvěra. Pokud přestaneme druhým důvěřovat, nebude možný ani jakýkoli společenský styk.

Pokračování

Eduard Vacek

Proměny razítka věznice Valdice od 19. století do roku 1989

V průběhu své existence změnila valdická trestnice několikrát svůj oficiální název. K tomu docházelo nejen když se do jejích zdí nastěhovala jiná kategorie vězňů, než pro jakou byla do té doby určena, ale také v rámci střídání vládnoucích politických směrů. Samozřejmě součástí těchto zvrátů byla také výměna doposud používaných razítek, na nichž se střídaly různé varianty názvu věznice společně se státní symbolikou splňující specifické požadavky konkrétního období.

Na následujících fotografiích si tak můžete prohlédnout všechna razítka od doby vzniku valdické trestnice v druhé polovině 19. století, až do roku 1989, s výjimkou let 1955 – 1964, pro které se zatím nepodařilo dohledat příslušné dokumenty, zachycující jeho otisk.

Bc. Ondřej Hladík

Rakousko – Uhersko

I. republika

II. republika

Protektorát

1945 - 1947

1947 - 1949

1949 – 1952

1952 – 1954

1965 – 1989

Obsah

Ukládání a výkon dlouhodobých, výjimečných a doživotních trestů v minulosti	1
Spolek k zajištění pohřbu pro justiční úředníky a zřízence.....	21
Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře – Jugoslávie	26
Medaile Mechanika Valdice 1954 - 1979	40
Tábor nucené práce Dolní Jiřetín.....	45
Politický vývoj zákona o táborech nucené práce (TNP).....	59
Základy občanské mravouky	65
Proměny razítka věznice Valdice od 19. století do roku 1989	67

Všechna dosud vyšlá čísla časopisu Historická penologie jsou k dispozici na internetové stránce:

<http://institut.vscr.cz/kategorie/?k=Literatura&o=0&p=150>

Kabinet dokumentace a historie VS ČR

Redaktor: Eduard Vacek,

Adresa redakce:

Soudní 1672/1a, Praha 4, p.p. 3

14067,

telefon: 244 024 714,

e-mail: Evacek@grvs.justice.cz